This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Gp
86
649

Gp 86.649

Harvard College Library

FROM

By Exchange

Gp 86. 649

QUAESTIONES PLUTARCHEAE.

DISSERTATIO INAUGURALIS PHILOSOPHICA

QUAM CONSENSU ET

AUCTORITATE AMPLISSIMI PHILOSOPHORUM

IN

ACADEMIA PHILIPPINA MARBURGENSI ORDINIS

AD

SUMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES RITE CAPESSENDOS

EDIDIT

CAROLUS VOGEL
WILINABURGENSIS

MARBURGI CATTORUM.
TYPIS FRIEDERICI TYPOGRAPHI ACADEMICI.
MDCCCLXXXIX.

Gf 86.649
Harvard College Library
Mar,7. 1902.
By Exchange.

MAGISTRO DILECTISSIMO

BENEDICTO NIESE

D. D. D.

Summum ad hominum et civitatum historiam illustrandam et recte cognoscendam ex auctorum, qui res gestas scripserunt, fontibus perscrutatis commodum capi satis constat. Magno igitur labore in hanc incumbunt viri docti his temporibus quaestionem. Sed de fontibus auctorum, qui historiam temporum, quibus ipsi vixerunt, scripserunt, disputare non magnum est; statim enim apparet aut ipsum, qui scripserit, res vidisse et factis interfuisse, aut ex aliorum ore audivisse. Quorum in numero sunt Thucydides, Xenophon, Caesar alii. Quare in eis potissimum haec quaestio versatur scriptoribus, qui aliquot annis vel tempore multo post quam res, quibus enarrandis studuerunt, gestae sunt, vixerunt et hac de causa aliis antiquioribus usi sunt auctoribus ad opus suum conscribendum. Quae quaestio nostris, ut iam supra diximus, temporibus saepissime tractata est. Sed persaepe magnae virorum doctorum exstiterunt controversiae in eiusdem auctoris fontibus describendis, neque facile, cuiusnam magis probanda sit viri sententia, diiudices. Id quod maxime in Plutarchum cadit, de cuius auctoribus quamquam multi inquisiverunt, non pauca tamen restant melius explicanda. Quare ego diutino labore in Plutarcho versatus nunc id mihi proposui, ut paullo rectius exponam, quibus auctoribus usus sit in vita Pompei, Caesaris aliorumque Romanorum, qui una cum his bellis civilibus interfuerunt.

Qua de re ante me cum alii egerunt tum H. Peter in libro, qui inscribitur: »Die Quellen Plutarchs in den Biographien der Roemer«, nuper deinde Thouretus »de Cicerone, Asinio Pollione, C. Oppio rerum Caesarianarum scriptoribus«, Leipz. Stud. I p. 304 sqq. et O. Basiner »de bello civili Caesariano«, quaest. Caes. p. I. Dorpat. diss. Mosk. 1883.

Quorum virorum doctorum de fontibus Plutarchi sententiae diversae sunt. H. Peter enim, cum et in vita Caesaris et in aliis

vitis Plutarchi tractandis Appianum passim conferat cum Plutarcho, in vita Pompei pervestiganda Appiani narrationibus neglectis[1]) Caesaris sectatore Plutarchum in rebus a Pompeio usque ad bellum Mithridaticum gestis narrandis usum esse docet et Sallusti historiarum fragmentis adhibitis Plutarchum Sallusti historiis ad vitam Pompei componendam usum esse putat.

Cuius opinionis duo potissimum attulit argumenta, quorum alterum statim removetur inspectis locis Plutarchi. Tria enim ex Peteri sententia a Plutarcho proponuntur, quae cum dedecori fuerint Pompeio Caesaris sectatorem Plutarcho praebuisse contendit, primum cupiditas pecuniae, qua erat impletus pater eius Strabo, deinde quod Pompeius Alexandrum imitari studuerit, tertium quod mulierum fuerit consuetudinis avidissimus.

At quisnam sibi persuadeat malevolum Pompeio auctorem fuisse loci illius, quo ipsius mores optimi cum patris nequitia his verbis comparantur: (Plutarchus Pomp. c. 1) *αἰτία δὲ τοῦ μὲν μίσους ἐκείνῳ* (Str.) *μία, χρημάτων ἄπληστος ἐπιθυμία, τούτῳ δὲ* (Pomp.) *πολλαὶ τοῦ ἀγαπᾶσθαι.* Similitudinem porro Pompei cum Alexandro Plutarchus dicit revera non fuisse, sed habitu regio et pulchritudine faciei et corporis similem eum visum esse statuis regis, inde amicos illudentes Alexandrum eum appellasse[2]). Nec vero vocem reperias, ex qua liceat conicere Pompeium similitudinem illam affectasse. Mulierum denique consuetudinis eum cupidissimum fuisse, ut Peterus memorat, nusquam ex Plutarchi verbis apparet. In consuetudine enim cum Flora nihil videmus, quod reprehensione sit dignum; immo, quod de Metelli addit coniuge pulcherrima, laudi ei est, neque auctoris Pompeio inimici sunt verba c. 2: *οὕτω . . εὐλαβὴς ὢν . . καὶ πεφυλαγμένος, ὅμως οὐ διέφυγε τῶν ἐχθρῶν τὸν ἐπὶ τούτῳ ψόγον, ἀλλ' ἐπὶ ταῖς γαμεταῖς ἐσυκοφαντεῖτο,* quae vix credibile est ex Sallustio, Caesaris sectatore, petita

---

1) in ultima demum parte vitae tractanda Plutarchum cum Appiano (Plut. c. 77. App. II, 84. Plut. c. 78. App. II, 85. Plut. c. 79. App. II, 85) conferens ex Livio utrumque hausisse putat.

2) c. 2 *ἦν δέ τις καὶ ἀναστολὴ . . . . ποιοῦσα μᾶλλον λεγομένην ἢ φαινομένην ὁμοιότητα πρὸς τὰς Ἀλεξάνδρου τοῦ βασιλέως εἰκόνας. Ἣι καὶ τοὔνομα πολλῶν ἐν ἀρχῇ συνεπιφερόντων οὐκ ἔφευγεν ὁ Πομπ., ὥστε καὶ χλευάζοντας αὐτὸν ἐνίους ἤδη καλεῖν Ἀλέξανδρον.*

esse, cum minime inimicum in Pompeium animum prodant. Deinde Peterus ad sententiam suam probandam Sallusti et Plutarchi locos quosdam attulit, quos putat simillimos esse. Qui quamnam habeant vim ad sententiam illam confirmandam, vel ex primo elucet loco Plut. 2 coll. cum Sall. III, 6, quo de Pompei cum Alexandro similitudine dicitur; Plutarchus enim »λεγομένην« dicit similitudinem »μᾶλλον ἢ φαινομένην« fuisse, Sallustius autem Pompeium sermone fautorum similem fore se credentem Alexandro regi facta consultaque eius aemulatum esse prodit. Sed vulgatam fuisse illam comparationem Plutarchus docet, cum enarret Philippum consularem pro Pompeio dicentem per iocum, ut suam declararet praesentiam, pronuntiasse non esse mirum, quod ipse *Φίλιππος* sit *φιλαλέξανδρος*. Alii sunt Plutarchi loci cum Sallustio comparati hi: Plut. c. 8 Sall. III, 6: Sulla Pompeio appropinquante equo descendit, assurgit, caput aperit. — Plut. c. 10 Sall. I, 42: Carbo indigne vitam producit. — Plut. c. 12 Sall. I, 11. — Plut. c. 16 Sall. I, 21. — Plut. eod. l. Sall. I, 51, 15.

Quibus locis similitudo exstat rerum, nec tamen verborum. Res autem, in quibus enarrandis consentiunt, pervulgatae erant. Pompeium enim in magno apud Sullam fuisse ob auctoritatem et potestatem honore satis notum erat, nec inusitati erant honores, quibus Pompeium affecit Sulla; nam secundum Servium ad Verg. Aen. XI, 500: »quattuor erant apud Romanos, quae ad honorificentiam pertinebant, equo desilire, caput aperire, via decedere, assurgere. Hoc etiam praecones praeeuntes magistratus clamare dicebantur«. Nec dubito, quin ignavia illa Carbonis nota fuerit plerisque Romanis. Ceteris autem locis citatis perpauca sunt, quae aliquam similitudinem rerum habeant. Nec Appiani deest locus Sallusti fragmento similis:

Plut. Pomp. 12: *εἶλε δὲ καὶ τῶν βασιλέων Ἰάρφαν, τὸν συμμαχήσαντα Δομιτίῳ, τὴν δὲ βασιλείαν Ἰάμψῳ παρέδωκε.*

App. I, 80: *Ἰεμψάλαν ἐκπεσόντα ὑπὸ Νομάδων ἐς τὴν βασιλείαν καταγαγεῖν.*

Sall. I, 11: id bellum excitabat metus Pompei victoris Hiempsalem in regnum restituentis.

Plutarchus quidem aliam dicit regis nominis formam, nec reddidisse narrat ei regnum Pompeium sed tradidisse; Appianus

autem et Sallustius Hiempsalem appellant regem, cui regnum Pompeius reddiderit. Quo loco maiorem cernere licet Appiani et Sallusti quam Plutarchi et Sallusti similitudinem. Adde quod in eis rebus, quas Sallustius non descripsit, post annum scilicet 67 gestis, enarrandis eadem Plutarchi et Appiani similitudo quae antea exstat. Haec igitur non sufficiunt ad demonstrandum ex Sallustio Plutarchum hausisse.

In bello deinde Mithridatico describendo Theophane Plutarchum usum esse Peterus putat, in fuga denique Pompei enarranda Livio. Cui sententiae vereor ne multa repugnent. E Theophane quidem Plutarchum non hausisse haec demonstrant c. 37: *Θεοφάνης δὲ καὶ Ῥουτιλίου λόγον εὑρεθῆναί φησι, παροξυντικὸν ἐπὶ τὴν ἀναίρεσιν τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ῥωμαίων. Ὃ καλῶς εἰκάζουσιν οἱ πλεῖστοι κακοήθευμα τοῦ Θεοφάνους εἶναι, τάχα μὲν οὐδὲν αὐτῷ τὸν Ῥουτίλιον ἐοικότα μισοῦντος, εἰκὸς δὲ καὶ διὰ Πομπ.* ... Aliorum igitur de Theophane auctorum iudicium Plutarcho ante oculos erat. Nec mihi persuadere possum tribus in una vita Pompei conscribenda auctoribus usum esse Plutarchum. Quonam modo porro tali a Plutarcho in vita conscribenda ratione adhibita tantam ubique cum Appiano similitudinem exstitisse putemus?[1])

1) Aliter de vita Caesaris Peterus iudicat, in qua componenda Plutarchum et Asinio Pollione et alio auctore usum esse docet, de quo dicit p. 127: Dann berichtet Plutarch c. 57—68 über Caesars öffentliches Wirken in Rom ... und beruft sich dabei c. 63 auf Strabo und .. Livius. Aus dem ersteren theilt er ein Vorzeichen des baldigen Todes von Caesar mit, aus Livius eine von der eben gegebenen abweichende Version des Traumes der Calpurnia. Indess fehlt es uns an jedem Anhalt, um festzustellen, ob diese noch weiter und welche Quellen ausser ihnen etwa benutzt sind. Soviel aber steht fest, dass Plutarch hier keine unglückliche Wahl getroffen hat, der wir manche interessante Notiz verdanken. Von den übrigen Autoren, welche auf uns gekommen sind und dieselbe Zeit behandeln, scheint keiner dieser Quelle des Plutarch vorwiegend gefolgt zu sein, denn bald stimmt er mit Cassius Dio., bald mit Appian. atque de Caes. c. 1 usque ad c. 14: Plutarch selbst nennt nur Schriften, die er ihrem Inhalte nach nicht zur Hauptquelle machen kann: nämlich c. 3 den Anticato des Caesar und c. 8 Cicero's Werk de consulatu ... Das einzig Sichere, was wir über diesen Abschnitt aussagen können, ist, dass er den Sallust für die Darstellung der Catilinarischen Verschwörung nicht benutzt hat; ... indess scheint Plutarch's Quelle auch hier nicht zu den schlechtesten gehört zu haben. .... Proxime certe hoc loco ad verum accedit Peterus, a quo in fontibus vitae Pompei describendis longe aberat.

Accuratius deinde de fontibus Plutarchi disputavit Thouretus libro supra laudato. Ac primum quidem Heerenium[1]), Lagum[2]), Weizsaeckerum[3]) secutus Plutarchum in vita Ciceronis commentario Ciceronis *περὶ ὑπατείας* usum esse demonstrat[4]). Deinde de Asinio Pollione dicit, qui libris XVII lingua latina descripsit[5]) res ab anno 694[6]), quo primus factus est triumviratus, usque ad annum 712[7]) gestas. Quorum librorum primos docet Thouretus prooemium fuisse, ceteris libris res gestas et bellum civile Asinium narravisse

---

1) Comment IV. de fontibus et auctor. vit. paral. Plut. Götting. 1821.

2) J. J. G. Lagus, Plutarchus vitae Ciceronis scriptor; script. acad. Helsingfors 1846--47.

3) Weizsaecker, Ciceros Hypomnema und Plutarch. Neue Jahrb. für klass. Phil. 111, 1875.

4) En Thoureti argumentationem. Duae sunt de coniuratione Catilinae relationes. Ex altera, quam dicit Thouretus Sallustianam, Appianum b. c. II, 2-8 hausisse viri docti consentiunt, ut Wijnne, de fide et auctoritate Appiani, Groning. 1855, p. 44 sqq.; Wiedemann, Appian über die catil. Verschwoerung, Philol. XXI, 1864 p. 473—480; Schliephake, über d. griech. Quellen zur Catilin. Verschwoerung, Progr. Gosslar 1877 alii. Alteram autem Plutarchus et Dio secuti sunt. Quam relationem non fuisse Livii, ut Peterus, die Quellen Plut... Halle 1865; Grasshofius, de font. et auct. Dionis Cassii, Bonn 1867; Schliephake libro laud., Duebi, die jüngeren Quellen der Catilin. Verschwoerung, N. J. f. cl. Phil. 113 iudicaverunt, locis Dionis cum Cic. Cat. collatis — Dio. 37, 9, 2. Cic. Cat. III, 8, 20; 34, 2. III, 9, 21 — demonstrat neque primarium suo iure contendit Livium in his rebus enarrandis fuisse fontem. Ciceronem autem fuisse et ex locis collatis elucet — Plut. Cic. 16, 4, 5. 14, 6. cf. c. Cic. or. Cat. I, 7, 16. 5, 13. 5, 10 pro Mur. 26, 52. Dio 37, 9, 2. 34, 2. cum Cic. Cat. III, 8, 20. 9, 21 et aliis — et ipse Plutarchus locis Crass. c. 13 (cf. cum v. Cic. 15) *ἐν δὲ τῷ περὶ ὑπατείας ὁ Κικέρων νίκτωρ φησί* ... et Caes. 8 *τοῦτο μὲν οὐκ οἶδα ὅπως ὁ Κικέρων, εἴπερ ἦν ἀληθές, ἐν τῷ περὶ τῆς ὑπατείας οὐκ ἐγραψεν* fontem citavisse videtur, e quo hausit.

5) In locis Suidae, quibus de Asinio et Pollione dicit, interpretandis ad Basineri sententiam accedens Suidam falso *ἱστορίαν Ἑλληνικὴν Ῥωμαϊκῶς* »a Tralliano fortasse confectam« Asinio Pollioni et ipsius Pollionis opus Tralliano adscripsisse puto.

6) cf. Horaz carm. II, 1 et quae de Metello in hoc carmine nominato ab Thoureto dicta sunt p. 328 sq.

7) Locum Taciti annal. IV, 34 Thouretus affert, ex quo, cum fragmenta annum 711, quo Cicero necatus est, non excedant, proelii Philippensis anno 712 commissi Asinium memoriam prodidisse sequitur.

usque ad proelium Philippense[1]). Duae igitur versiones belli civilis nobis traditae sunt, altera Caesaris commentariis, altera Asinii historiis.

In secundo operis capite Thouretus in Plutarchi et Appiani de bello civili scripta inquirit, quae ex Asinio Pollione tamquam ex fonte defluxisse primario viri docti putant. Tantum autem abest, ut sententiam illam ab omnibus fere viris doctis, qui de hac re scripserunt, probatam sequatur, ut demonstret et utrumque ex alio fonte communi graece scripto hausisse et Plutarchum ne novisse quidem Pollionis historias atque eas lingua graeca compositas esse putavisse. Quam sententiam Thoureti optimis argumentis comprobatam refutare studuit Basiner. At eam defendit Iudeichius[2]).

Quorum sententia ut exemplis melius illustretur, ea affero, quae de recensu anno 726 acto a Plutarcho et Appiano dicta sunt et quae viri docti de his locis disputaverunt[3]). Thouretus quidem et, qui eum laudat, Iudeichius errasse dicunt et Plutarchum et Appianum, qui cum CL milibus civium a Caesare bello civili exacto frumentum datum esset, numerum civium ex CCCXX milibus redactum esse bello civili in CL milia doceant. At Suetonius Caesarem anno 708 numerum frumentum accipientium ex viginti trecentisque milibus, quos suo iure Thouretus monet anno 708 ex Suetonii verbis vivos putemus necesse esse, ad centum quinquaginta milia retraxisse tradit. Errasse igitur recte monet Thouretus Plutarchum et Appianum, cum tantum numerum civium bello civili periisse dicant. Basiner autem CLXX milia civium Romanorum bello civili occisos esse putat, quorum vice idem numerus hominum in urbem confluxerit; qua re factum esse

---

1) Ipso demum initio belli civilis Asinium ad Caesarem se contulisse nec rebus ab eo in Gallia gestis interfuisse docet Thouretus p. 330 sq.

2) W. Iudeich, Caesar im Orient, Krit. Uebersicht der Ereignisse vom 9. Aug. 48 bis Oct. 47. Leipzig 1885, p. 33—38.

3) cf. Basiner p. 7. Plut. Caes. 55. App. II, 102. Plut.: *μετὰ δὲ τὰς θέας γενομένων τιμήσεων ἀντὶ τῶν προτέρων δυεῖν καὶ τριάκοντα μυριάδων ἐξητάσθησαν αἱ πᾶσαι πεντεκαίδεκα. Τηλικαύτην ἡ στάσις ἀπειργάσατο συμφορὰν καὶ τοσοῦτον ἀπανάλωσε τοῦ δήμου μέρος . . .* App.: *τὸ δὲ τοῦ δήμου πλῆθος ἀναγραψάμενος, ἐς ἥμισυ λέγεται τῶν πρὸ τοῖδε τοῦ πολέμου γενομένων εὑρεῖν. ἐς τοσοῦτον καθεῖλεν ἡ τῶνδε φιλονεικία τὴν πόλιν.*

docet, ut par numerus eorum, qui frumentum acciperent, anno 46 ante recensum ab Caesare actum fuerit atque ante bellum civile anno 49. Quae locorum interpretatio ne mihi quidem placet, nec mihi persuadere possum eundem fuisse numerum eorum, qui bello ceciderint, et eorum, qui haud suo iure civitatem arripuerint. Ceciderunt sane civium, qui Romae habitabant, bello civili aliquot milia, magnaque confluxit in urbem turba hominum, qui civium iura arriperent, eundem autem fuisse numerum utriusque generis hominum miror quis sibi persuadere possit. In eundem igitur errorem Plutarchus et Appianus inciderunt communi auctore usi. Asinium autem, Caesaris aequalem et familiarem, in talem errorem incidere non potuisse manifestum est. Alius igitur fuit fons, ex quo utrumque hausisse verba quoque simillima ab utroque pronuntiata docent.

Alter deinde tractandus est locus, in quo interpretando viri illi dissentiunt. Qui locus exstat in Plut. v. Caes. 46: *Καῖσαρ ... εἶπεν ἄρα στενάξας· »τοῦτο ἐβουλήθησαν, εἰς τοῦτό με ἀνάγκης ὑπηγάγοντο, ἵνα Γάϊος Καῖσαρ ὁ μεγίστους πολέμους κατορθώσας, εἰ προηκάμην τὰ στρατεύματα, κἂν κατεδικάσθην.« Ταῦτά φησι Πολλίων Ἀσίννιος τὰ ῥήματα Ῥωμαϊστὶ μὲν ἀναφθέγξασθαι τὸν Καίσαρα παρὰ τὸν τότε καιρόν, Ἑλληνιστὶ δ' ὑπ' αὐτοῦ γεγράφθαι.* Quo loco dubiae significationis sunt verba *ὑπ' αὐτοῦ*, et »ab eo« et »a se« a viris doctis reddita. Primo quidem obtutu ad Caesarem referenda et »ab eo« reddenda esse videntur. Quam sententiam eis subesse suo iure negat Thouretus, neque sibi persuadere potest Asinium mentione dignum putavisse Caesarem verba latine pronuntiata postea graece litteris mandavisse. Ad Asinium igitur verba referas et »a se« reddas. At locus Suetonii div. Iul. 30 et fragmenta Asinii nobis tradita luculentissime eum latina lingua usum esse demonstrant. Quae cum sibi repugnent, Thouretus verba interpretatus est p. 341 hoc modo: »Plutarchus, cum haec fere verba apud auctorem suum legeret: *ταῦτα*, (*ὡς*) *φησι Πολλίων Ἀσ.,. τὰ ῥήματα Ῥωμαϊστὶ μὲν ἀνεφθέγξατο ὁ Καῖσαρ παρὰ τὸν τότε καιρόν, Ἑλληνιστὶ δ' ὑπ' ἐμοῦ* (scil. a scriptore Graeco) *γέγραπται·* etiam illa verba »*ὑπ' ἐμοῦ γέγραπται*« ipsius Asinii Pollionis duxit. Quare fieri non potuit, quin ambiguam sententiam proderet, si satis habuit directam orationem in obliquam convertere. Si hoc verum est, optimo iure me asseveraturum spero,

Plutarchum cum putaret, Asinium Pollionem Graece scripsisse, Asinii historias neque legisse neque adhibuisse. Porro quia negari non potest, dictum illud Caesaris ex historiis Pollionis esse libatum (cfr. Sueton. Iul. 30), sequitur, ut auctor, quem Plutarchus expressit, Asinii Pollionis historias aut partem earum Graecam in linguam redegerit.« Cui sententiae quae Basiner repugnare dicit non satis habent vim, ut Thouretum refellant. Putat enim Plutarcho notum fuisse Asinium latine scripsisse, neque eum tam »neglegentem et stultum fuisse, ut illa verba *ὑπ' ἐμοῦ γέγραπται* ipsius Pollionis duceret«, porro causam se excogitare non posse dicit, cur aut scriptor ille graecus, qui Asinii historiis usus sit, aut ipse Plutarchus, qui ex scriptore illo graeco hauserit, hoc loco uberiores fuerint, ut duplicem et latina et graeca lingua relationem sibi notandam esse putarint. Iudeichius quidem bene refutavit verbis (p. 37): Woher weiss Basiner, dass Plutarch keine Gedankenlosigkeit begehen konnte, woher, dass ein Autor an einer Stelle nicht ausführlicher sein kann als an anderer? Die Worte Caesars waren es doch wohl wert, dass man auf sie einging. Dass sie Caesar lateinisch sprach, verstand sich bei ihm als einem gebildeten Roemer des 1. Jahrhunderts v. Chr. gar nicht von selbst. —

Ex ipsa autem locorum Plutarchi cum Appiano collatorum similitudine, et quibus eisdem verbis Asinium et Caesarem citant, et quo uterque falso iudicat de recensu a Caesare facto, et quibus »non modo rerum sed etiam verborum concordiam deprehendamus«, suo iure Thouretus elucere docet ex eodem fonte graeco et Plutarchum et Appianum, quae quidem de bello civili tradiderit, hausisse. De quibus locis similibus et simillimis postea nobis disputandum est.

Idem Iudeichius de Plutarchi et Appiani fonte communi graeco quaestionem persecutus Livio quoque Plutarchum usum esse docet, quem Dio fontem operis sui adhibuit. Sed non huius est loci accuratius de traditione, ut ita dicam, Liviana dicere, de qua altera huius operis parte nobis disputare propositum est. Dionem quidem Livio usum esse inter viros doctos constat. Livio autem et Plutarchum et fontem illum communem graecum usos esse et loci unius Plutarchi cum Dionis congruentes et loci Plutarchi et Appiani cum Dionis consentientes docent. Strabonem denique

scriptorem illum graecum fuisse Iudeichius in fine quaestionis demonstravit.

Quam argumentationem a nobis quoque probatam in fine disputationis nostrae repetamus necesse est. Quaestionem autem de fontibus Plutarchi et Appiani renovari non supervacaneum est, quia ex accuratissima Plutarchi et Appiani comparatione multo magis elucebit laudandam esse Thoureti et Iudeichii de fonte illo graeco communi sententiam.

Qua in disputatione primum nobis et ad Plutarchi Pompei vitae fontem describendum et ad aliarum vitarum compositionem illustrandam ipsius Plutarchi de eisdem rebus in diversis vitis narrationes videntur comparandae esse, ut inde cognoscamus, utrum in his vitis eodem an diversis fontibus usus sit.

Comparandae autem sunt vitae virorum, ipsi Pompeio aequalium. Primo igitur loco Caesaris vitam revolvamus, quippe quae plurimos nobis cum Pompei vitae conferendos praebeat locos.

Pomp. 47 sq. Caes. 13 sq. Caesar consulatum petit; ad suam ipsius potestatem augendam Pompeium et Crassum et inter se et sibi conciliat. Quae res, ut dicit Cato, rei publicae non saluti sed perniciei facta est.

οὐ γὰρ τὴν στάσιν οὐδὲ τὴν ἔχθραν, ἀλλὰ τὴν σύστασιν καὶ τὴν ὁμόνοιαν αὐτῶν τῇ πόλει κακὸν πρῶτον γενέσθαι καὶ μέγιστον.	*οὐ γὰρ . . ἡ Καίσαρος καὶ Π. διαφορὰ τοὺς ἐμφυλίους ἀπειργάσατο πολέμους, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ φιλία.*

Leges autem, quas consul tulit Caesar, non perlatae essent, nisi Pompeius optime eum adiuvasset.

Pomp.: πάνυ μὲν οὖν, ἔφη ὁ Π., ἀφίξομαι πρὸς τοὺς ἀπειλοῦντας τὰ ξίφη μετὰ ξίφους καὶ θυρεὸν κομίζων.	*Caes.: Π. δὲ καὶ προσεπεῖπεν, ὡς ἀφίξοιτο πρὸς τὰ ξίφη μετὰ τοῦ ξίφους καὶ θυρεὸν κομίζων.*

Caesari totum se dedit Pompeius

Ἰουλίαν γὰρ τὴν Καίσαρος θυγατέρα Καιπίωνι καθωμολογημένην καὶ γαμεῖσθαι μέλλουσαν ὀλίγων ἡμερῶν, οὐδενὸς ἂν προσδοκή-	*ἦν γὰρ αὐτῷ Ἰουλία θυγάτηρ ἐγγεγυημένη Σερουϊλίῳ Καιπίωνι, ταύτην ἐνεγγύησε Πομπηΐῳ, τὴν δὲ Πομπηΐου τῷ Σερουϊλίῳ δώ-*

σαντος ἔγημε Π., μείλιγμα Καιπίωνι τῆς ὀργῆς τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα καταινέσας Φαύστῳ τῷ παιδὶ Σύλλα πρότερον ἐγγεγυημένην. Αὐτὸς δὲ Καῖσαρ ἔγημε Καλπουρνίαν τὴν Πείσωνος. ... Π. ἐνέπλησε τὴν ἀγορὰν ὅπλων.

σειν ἔφησεν, οὐδὲ αὐτὴν ἀνέγγυον οὖσαν, ἀλλὰ Φαύστῳ τῷ Σύλλα παιδὶ καθωμολογημένην. Ὀλίγῳ δὲ ὕστερον Καῖσαρ ἠγάγετο Καλπουρνίαν θυγατέρα Πείσωνος. ... Π. ἐμπλήσας στρατιωτῶν τὴν πόλιν.

Inde tanti in foro orti sunt tumultus, cum leges ferrentur, ut alter consul Bibulus vitae metuens usque ad finem consulatus domi remaneret. Catone frustra repugnante Clodius tribunus plebis factus est. —

Pomp. 54 Caes. 28. Catone adhortante Pompeius consul creatur sine collega, ut rempublicam perturbatam restitueret.

ἐψηφίσθη δὲ αὐτῷ τὰς ἐπαρχίας ἔχειν εἰς ἄλλην τετραετίαν, καὶ χίλια τάλαντα λαμβάνειν καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν, ἀφ' ὧν θρέψει καὶ διοικήσει τὸ στρατιωτικόν.

οἱ δὲ καὶ χρόνον ἐπεψηφίσαντο τῶν ἐπαρχιῶν . . . ἃς διῴκειπρεσβευτὰς ἀποστέλλων καὶ στρατεύματα τρέφων, οἷς ἐλάμβανεν ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου χίλια τάλαντα καθ' ἕκαστον ἐνιαυτόν.

οἱ δὲ Καίσαρος φίλοι ταύτην ἀρχὴν λαβόντες ἠξίουν τινὰ γενέσθαι καὶ Καίσαρος λόγον .. ὑπὲρ τῆς ἡγεμονίας consulem eum fieri Cato multis assentientibus vetuit.

ἐκ τούτου Καῖσαρ ὑπατείαν ἐμνᾶτο πέμπων καὶ χρόνον ὁμοίως τῶν ἰδίων ἐπαρχιῶν. Consulem Caesarem fieri adversarii vetuerunt.

Pomp. dicebat Caesarem velle *λαβεῖν διάδοχον καὶ παύσασθαι τῆς στρατείας ... ἔπεμψε δὲ καὶ τὰς δυνάμεις ἀπαιτῶν, ἃς ἔχρησεν αὐτῷ ... ὁ δὲ ... ἀπέπεμψε καλῶς δωρησάμενος.*

Π. ἔπραττεν ἀποδειχθῆναι διάδοχον Καίσαρι τῆς ἀρχῆς, καὶ πέμπων ἀπῄτει τοὺς στράτιώτας οὓς ἔχρησεν αὐτῷ ... ὁδὲ ἀποπέμπει δωρησάμενος ἕκαστον ἄνδρα.

Pomp. 57 Caes. 29 milites, qui reverterant, totum Caesaris exercitum maxime Pompeio deditum esse dicebant timore Caesaris, non amore impletum. Qua re Pompeius fretus nihil egit ad periculum imminens propulsandum.

Pomp. 58 Caes. 29. Paulum, Curionem pecunia oblata Caesar amicos sibi fecit.

ἐλέχθη μὲν οὖν, ὅτι τῶν ἀφιγμένων τις ἀπὸ Καίσαρος ταξιάρχων ἑστὼς παρὰ τὸ βουλευτήριον καὶ πυθόμενος, ὡς οὐ δίδωσιν ἡ βουλὴ Καίσαρι χρόνον τῆς ἀρχῆς, εἶπεν ἐπικρούων τῇ χειρὶ τὸ ξίφος »ἀλλὰ τοῦτο δώσει«.

ἀλλὰ καὶ λέγεταί τινα τῶν ἀφιγμένων παρ' αὐτοῦ ταξιάρχων ἑστῶτα πρὸ τοῦ βουλευτηρίου καὶ πυθόμενον, ὡς οὐ δίδωσιν ἡ γερουσία Καίσαρι χρόνον τῆς ἀρχῆς· »ἀλλ' αὕτη«, φάναι, »δώσει« κρούσαντα τῇ χειρὶ τὴν λαβὴν τῆς μαχαίρας.

Eadem deinde ratione narrat, quomodo senatus populusque romanus de utriusque imperio egerint. Pomp. 59 Caes. 30, 31.

Caesar ad Rubiconem venit:

Pomp. 60: οὐ πλείονας ἔχων ἱππέων τριακοσίων καὶ πεντακισχιλίων ὁπλιτῶν.

Caes. 32: οὐ πλείους ἱππέων τριακοσίων καὶ πεντακισχιλίων ὁπλιτῶν.

ceteras copias sequi iussit, cum de improviso adversarios aggredi vellet.

Ad Rubiconem fluvium stans mente agitabat, quid esset coepturus, quantae calamitates forent civitati, si fluvium transgrederetur. Deinde:

Pomp.: μύσας τῷ λογισμῷ ... »ἀνερρίφθω κύβος«, διεβίβαζε τὸν στρατόν.

Caes.: ἀφεὶς ἑαυτὸν ἐκ τοῦ λογισμοῦ »ἀνερρίφθω κύβος«, ὥρμησε πρὸς τὴν διάβασιν.

Magna Romae facta est animorum et rerum perturbatio. Pompeium adhortabantur, ut copias ad patriam defendendam cogeret. De Favonio dicit Pompei superbiae illudente; eisdem saepe verbis narrat: Pomp. 61 Caes. 33, quomodo Pompeius variis nuntiis variisque amicorum et senatorum deliberationibus adeo perturbatus sit, ut urbem reliquerit et amicos se sequi iusserit.

61. *οἱ δὲ ὕπατον μηδὲ θύσαντες ἃ νομίζεται πρὸ πολέμων ἔφυγον.*

34. *οἱ μὲν οὖν ὕπατοι μηδὲ ἃ νόμος ἐστὶ πρὸ ἐξόδου θύσαντες ἔφυγον.*

Eadem dicit de Metello ab aerario diripiendo Pompeium avertere conante, de Pompei Brundisio in Graeciam transitu. Pomp. 32 Caes. 35.

Pomp. 65 Caes. 39. Cum ad Apolloniam Pompeius re optime gesta et Caesaris exercitu fugato castra oppugnari Caesaris vetaret, Caesar dixit:

σήμερον ἂν ἡ νίκη παρὰ τοῖς πολεμίοις ἦν, εἰ τὸν νικῶντα εἶχον.

σήμερον ἂν ἡ νίκη παρὰ τοῖς πολεμίοις ἦν, εἰ τὸν νικῶντα εἶχον.

Cato quidem Pompeium a pugna et caede civium prohibere studebat, ceteri adhortabantur, ut Caesarem fugientem aggrederetur. Agamemnon, rex regum, appellatur. Eadem verba nuntiantur Favonii et Afranii. Inde Pompeius pugnam vitaturus adductus est ad rem pugna decertandam. De somnio dicit Pompei eodem modo: Pomp. 68 Caes. 42.

Caesarem ipsum flammam vidisse, cum vigilias adiret, de caelo in Pompei castra decidentem. Deinde cum Scotussam versus profecturus esset, nuntium allatum esse Caesari hostes appropinquare.

Quomodo acies instruxerint, de praesidio a Caesare legioni decimae contra Pompei equitatum positae dato, de varia Pompei et Caesaris impetus ratione et consilio in hac ratione adhibenda, eadem eisdem saepius verbis dicitur Pomp. 69 Caes. 44.

Crastinus, quid de eventu pugnae sentiret, Caesari interroganti respondit hisce:

Pomp. 71: νικήσεις λαμπρῶς, ὦ Καῖσαρ· ἐμὲ δὲ ἢ ζῶντα τήμερον ἢ τεθνηκότα ἐπαινέσεις. τούτων τῶν λόγων μεμνημένος ἐξώρμησε καὶ συνεπεσπάσατο πολλοὺς καὶ προσέβαλε κατὰ μέσους τοὺς πολεμίους . . βιαζόμενον πρόσω καὶ διακόπτοντα τοὺς πρώτους ὑποστάς τις ὠθεῖ διὰ τοῦ στόματος τὸ ξίφος, ὥστε τὴν αἰχμὴν περάσασαν ἀνασχεῖν κατὰ τὸ ἰνίον.

Caes. 44: νικήσομεν . . λαμπρῶς, ὦ Καῖσαρ· ἐμὲ δὲ ἢ ζῶντα τήμερον ἢ τεθνηκότα ἐπαινέσεις. ταῦτα εἰπὼν πρῶτος ἐμβάλλει τοῖς πολεμίοις δρόμῳ, συνεπισπασάμενος τοὺς περὶ ἑαυτόν. . διακόψας δὲ τοὺς πρώτους καὶ πρόσω χωρῶν φόνῳ πολλῷ καὶ βιαζόμενος ἀνακόπτεται ξίφει πληγεὶς διὰ τοῦ στόματος, ὥστε καὶ τὴν αἰχμὴν ὑπὲρ τὸ ἰνίον ἀνασχεῖν.

Res igitur, quae parvi videntur esse momenti, eadem ratione eisdem saepe verbis Plut. narrat. Quomodo equites Pompei victi sint, eadem ratione in utraque vita narrat, item quomodo Pompeius equitibus victis spem omnem dimiserit, cf. verba:

Pomp. 72: μηδ' ὅτι Μάγνος ἐστὶ Πομπ. ἐννοοῦντι, .. »οὐκοῦν καὶ ἐπὶ τὴν παρεμβολήν;«

Caes. 45: οὐδ' ἐμέμητο Πομπήιος ὢν Μάγνος ....., »οὐκοῦν καὶ ἐπὶ τὴν παρεμβολήν;«

Deinde Sertorii vitam spectes.

De Laurone oppido a Sertorio Pompeio spectante capto idem dicit breviter in vita Pomp. 18, fusius in vita Sert. 18, cum Pompeius valde re bene instituta gavisus et glorians Sertorium se cinxisse putaret, Sertorio ipso paene cinctum et impeditum esse, ne obsessis incolis urbis succurreret. — Sertorii duces Pompeius vicit; Sertorium ipsum quoque aggredi conabatur, priusquam ipse cum Metello copias iunxisset:

Pomp. 19: ὡς μὴ μετάσχοι τῆς νίκης Μέτελλος.

Sert. 19: ὡς μὴ μετάσχοι τῆς νίκης Μέτελλος.

Sertorius ipse quoque cum Pompeio pugnare studebat, priusquam Metellus advenisset. Ad vesperum igitur ad Sucronem fluvium manus conserebant. Utriusque alterum cornu vincebat, Pompeius ipse in tantum vitae periculum adductus est, ut equo relicto fugeret.

Pomp.: προσέμενος τὸν ἵππον τοῖς πολεμίοις φάλαρα χρυσᾶ καὶ κόσμον ἄξιον πολλοῦ περικείμενον.

Sert.: ἔλαβον αὐτοῦ τὸν ἵππον χρυσῷ κεκοσμημένον καὶ φαλάρων ἀνάπλεων πολυτελῶν.

Cum uterque mane aciem iterum instrueret, ut proelium renovaret, Metellus advenit; qua re Sertorius exercitum dimisit. —

Sertorius quidem Pompeium non magni aestimabat:

Pomp. 18: σκώπτων ἔλεγε νάρθηκος ἂν αὐτῷ δεῆσαι καὶ σκύτους ἐπὶ τὸν παῖδα τοῦτον, εἰ μὴ τὴν γραῦν ἐφοβεῖτο.

Sert. 19: »ἀλλ' ἔγωγε τὸν παῖδα τοῦτον, εἰ μὴ παρῆν ἡ γραῦς ἐκείνη, πληγαῖς ἂν νουθετήσας εἰς Ῥώμην ἀπεστάλκειν.«

Tam bene deinde Sertorius rem gessit, ut Pompeius et Metellus exercitus reducerent. Pompeius autem ad senatum scripsit, ut pecuniam sibi mitteret.

Pomp. 20: Π. δὲ τὰ πλεῖστα τῶν ἰδίων ἐξανηλωκὼς καὶ κατακεχρημένος εἰς τὸν πόλεμον ἤτει χρήματα τὴν σύγκλητον, ὡς ἀφιξόμενος εἰς Ἰταλίαν μετὰ τῆς δυνάμεως, εἰ μὴ πέμποιεν.

Sert. 21: Π. .. γράφων πρὸς τὴν σύγκλητον, ὡς ἀπάξει τὸν στρατόν, εἰ μὴ πέμποιεν ἀργύριον αὐτῷ· καταναλωκέναι γὰρ ἤδη τὰ αὐτοῦ προπολεμῶν τῆς Ἰταλίας.

De Sertorio deinde interfecto Plutarchus in Pompei vita nihil dicit nisi eum interfectum esse, in vita Sertorii fusius necem ducis fortissimi narrat. Post Sertorium nefarie necatum Perpennas dux factus est:

Pomp. 20: *ἀπὸ τῶν αὐτῶν μὲν ὁρμώμενος δυνάμεων καὶ παρασκευῶν, τὸν δὲ χρώμενον αὐταῖς ὁμοίως οὐκ ἔχων λογισμόν.*

Sert. 27: *χρησάμενος δὲ ταῖς Σερτωρίου παρασκευαῖς... φανερὸς γενέσθαι μήτε ἄρχειν μήτε ἄρχεσθαι πεφυκώς.*

deinde Perpenna captus:

Pomp. 20: *τῶν Σερτωρίου γραμμάτων γεγονὼς κύριος ἐδείκνυεν ἐπιστολὰς τῶν ἐν Ῥώμῃ δυνατωτάτων ἀνδρῶν, οἳ τὰ παρόντα κινῆσαι βουλόμενοι πράγματα καὶ μεταστῆσαι τὴν πολιτείαν ἐκάλουν τὸν Σερτώριον εἰς τὴν Ἰταλίαν.*

Sert. 22: *τῶν Σερτωρίου γραμμάτων κύριος γεγονὼς ὑπισχνεῖτο Πομπηΐῳ δείξειν ὑπατικῶν ἀνδρῶν καὶ μέγιστον ἐν Ῥώμῃ δυναμένων αὐτογράφους ἐπιστολάς, καλούντων Σερτώριον εἰς Ἰταλίαν, ὡς πολλῶν ποθούντων καὶ παρόντα κινῆσαι καὶ μεταβαλεῖν τὴν πολιτείαν.*

Pompeius, ne nova bella civilia moveret, epistulas non lectas cremabat, ipsum autem Perpennam necabat.

Saepius igitur, ut supra demonstratum est, in utraque vita eisdem verbis eadem dicit.

Iam Crassi vitam cum Pompei comparemus:

Pomp. 8: Sulla *ἀντιπροσηγόρευσεν αὐτοκράτορα ... ὑπεξανισταμένου τε προσιόντι τῷ Πομπηΐῳ καὶ τῆς κεφαλῆς ἀνάγοντος τὸ ἱμάτιον, ἃ πρὸς ἄλλον οὐ ῥᾳδίως ἐωρᾶτο ποιῶν.*

Crass. 6: *ὥστε Σύλλαν, ἃ πρεσβυτέροις καὶ ἰσοτίμοις οὐ πάνυ πολλάκις παρεῖχεν, ὑπεξανίστασθαι προσιόντος αὐτοῦ καὶ κεφαλὴν ἀποκαλύπτεσθαι καὶ προσειπεῖν αὐτοκράτορα.*

de Spartaci exercitu:

Pomp. 21: *πεντακισχίλιοι φεύγοντες ἐκ τῆς μάχης ἐνέπεσον εἰς αὐτὸν, οὓς ἅπαντας διαφθείρας ἔγραψε πρὸς τὴν σύγκλητον ὑποφθάσας, ὡς Κράσσος μὲν ἐκ*

Crass. 11: *οἱ γὰρ διαφυγόντες ἐμπεσόντες αὐτῷ διερθάρησαν, ὥστε καὶ γράψαι πρὸς τὴν σύγκλητον, ὅτι μάχῃ μὲν τοὺς δραπέτας φανερᾷ Κράσσος νενίκηκεν,*

παρατάξεως νενίκηκε τοὺς μονομάχους, αὐτὸς δὲ τὸν πόλεμον ἐκ ῥιζῶν παντάπασιν ἀνῄρηκε.

Pomp. 22: Κρ. οὐκ ἐθάρρησεν ὑπατείαν μετιέναι πρότερον ἢ Πομπηΐου δεηθῆναι. Καὶ μέντοι Πομπήιος ἠγάπησε, πάλαι δεόμενος χρείαν τινὸς ὑπάρξαι καὶ φιλανθρωπίας πρὸς αὐτόν· ὥστε καὶ δεξιοῦσθαι προθύμως καὶ παρακαλεῖν τὸν δῆμον, ἐπαγγελλόμενος χάριν ἕξειν οὐκ ἐλάττονα τοῦ συνάρχοντος ἢ τῆς ἀρχῆς. οὐ μὴν .. ἀλλ' διεφέροντο πάντα.

Pomp. 23: ἤδη δὲ τῆς ἀρχῆς περαινομένης .. Γάιός τις Αὐρήλιος, ἀξίωμα μὲν ἱππικὸν ἔχων, βίῳ δὲ ἀπράγμονι κεχρημένος, ἐκκλησίας οὔσης ἀναβὰς ἐπὶ τὸ βῆμα καὶ προσελθὼν ἔφη κατὰ τοὺς ὕπνους αὐτῷ τὸν Λία φανῆναι κελεύοντα τοῖς ὑπάτοις φράσαι, μὴ πρότερον ἀποθέσθαι τὴν ἀρχὴν ἢ φίλους ἀλλήλοις γενέσθαι. Ῥηθέντων δὲ τούτων ὁ μὲν Πομπήιος ἡσυχίαν ἦγεν ἑστώς, ὁ δὲ Κράσσος ἀρξάμενος δεξιοῦσθαι καὶ προσαγορεύειν αὐτόν. »Οὐδέν«, εἶπεν, »οἶμαι ποιεῖν ἀγεννὲς οὐδὲ ταπεινόν, ὦ πολῖται, Πομπηΐῳ πρότερος ἐνδιδούς, ὃν ὑμεῖς μήπω μὲν γενειῶντα Μέγαν ἠξιώσατε καλεῖν, μήπω δὲ μετέχοντι βουλῆς ἐψηφίσασθε δύο θριάμβους.

αὐτὸς δὲ τοῦ πολέμου τὴν ῥίζαν ἀνῄρηκε.

Crass. 12: Κρ. οὐκ ὤκνησε τοῦ Πομπηΐου δεηθῆναι. δεξάμενος δὲ τὴν χρείαν ἀσμένως ἐκεῖνος — ἐπεθύμει .. ἀεὶ χάριτός τινος ὀφειλέτην λαβεῖν τὸν Κράσσον — ἐσπούδασε προθύμως, καὶ τέλος εἶπεν ἐκκλησιάζων, ὡς οὐκ ἐλάττονα περὶ τοῦ συνάρχοντος ἕξει χάριν ἢ περὶ τῆς ἀρχῆς. οὐ μὴν ἔμειναν .. ἀλλ' .. περὶ πάντων διαφερόμενοι ..

Crass. 12: ἤδη δὲ τῆς ἀρχῆς αὐτοῖς τελευτώσης ἔτυχον μὲν ἐκκλησιάζοντες, ἀνὴρ δέ τις .. ἱππεὺς Ῥωμαίων, ἀγροῖκος δὲ τῷ βίῳ .. Ὀνάτιος Αὐρήλιος, ἀναβὰς ἐπὶ τὸ βῆμα καὶ προσελθὼν ὄψιν διηγεῖτο κατὰ τοὺς ὕπνους αὐτῷ γενομένην· »Ὁ γὰρ Ζεύς«, ἔφη, »μοι φανεὶς προσέταξεν εἰς κοινὸν εἰπεῖν, ὅπως μὴ πρότερον περιΐδητε τοὺς ὑπάτους ἀποθέσθαι τὴν ἀρχὴν ἢ φίλους γενέσθαι«. Ταῦτα λέγοντος τοῦ ἀνθρώπου .. ὁ μὲν Πομπήιος ἡσυχίαν ἦγεν ἑστώς, ὁ δὲ Κράσσος ἐμβαλὼν τὴν δεξιὰν αὐτῷ πρότερος· »Οὐδέν«, εἶπεν, »ὦ ἄνδρες, οἶμαι, πολῖται, ταπεινὸν πράττειν οὐδ' ἀνάξιον ἐμαυτοῦ καταρχόμενος εὐνοίας καὶ φιλίας πρὸς Πομπήιον, ὃν ὑμεῖς μήπω γενειῶντα Μέγαν ἀνηγορεύσατε καὶ μήπω μετέχοντι βουλῆς ἐψηφίσασθε θρίαμβον.

Pomp. 51 sq. Crass. 15. In senatu Marcellino (Crass.: et Domitio) interroganti, utrum magistratum peterent necne, Pompeius respondit:

ὡς τάχα μὲν ἂν μετέλθοι, τάχα δὲ οὐκ ἂν μετέλθοι· Κράσσος δὲ πολιτικώτερον· οὕτω γὰρ ἔφη πράξειν, ὁποτέρως ἂν οἴηται τῷ κοινῷ συνοίσειν.

τυχὸν μὲν μετιέναι, τυχὸν δὲ μὴ μετιέναι . . . μετριώτερον ὁ Κράσσος εἶπεν· εἰ τῇ πόλει συμφέρει μετιέναι τὴν ἀρχήν, εἰ δὲ μή, πεπαύσεσθαι.

Catone adhortante Domitius consulatum petebat, inde magnae ortae sunt Pompeio et Crasso auctoribus perturbationes; manus sibi adversarii conserunt, Cato ipse, cum Domitium defenderet, vulneratur. Pompeius autem et Crassus consules creantur et omnia, quae volunt, peragunt.

Iam venimus ad vitam Bruti:

Pomp.64: Βροῦτος .. ἀνὴρ .. μηδέποτε Πομπήιον προσειπὼν μηδὲ ἀσπασάμενος πρότερον ὡς φονέα τοῦ πατρός, τότε δὲ ὡς ἐλευθεροῦντι τὴν Ῥώμην ὑπέταξεν ἑαυτόν.

Brut. 4: καί τοι πρότερον ἀπαντήσας οὐδὲ προσεῖπε τὸν Πομπήιον, ἄγος ἡγούμενος μέγα πατρὸς φονεῖ διαλέγεσθαι· τότε δ' ὡς ἄρχοντι τῆς πατρίδος ὑποτάξας ἑαυτόν . .

Caes. 46: σωθέντος δὲ (Br.) *καὶ παραγενομένου πρὸς αὐτὸν ἡσθῆναι διαφερόντως.*

Brut. 6: γράψαντος αὐτοῦ (Br.) *Καῖσαρ ἥσθη τε σωζομένῳ.*

Caes. 62 Brut. 7 sq. Caesar de Bruto et Cassio

ὡς δικαιότερα μὲν λέγοι Κάσσιος, αὐτὸς μέντοι Βροῦτον οὐκ ἂν παρέλθοι . .

δικαιότερα μὲν λέγει Κάσσιος, Βρούτῳ δὲ τὴν πρώτην δοτέον. —

καί ποτε καὶ διαβαλλόντων τινῶν τὸν ἄνδρα, . . τοῦ σώματος τῇ χειρὶ θιγὼν ἔφη πρὸς τοὺς διαβάλλοντας· »ἀναμενεῖ τοῦτο τὸ δέρμα Βροῦτος«, ὡς ἄξιον μὲν ὄντα τῆς ἀρχῆς . . . νύκτωρ δὲ κατεπίμπλασαν γραμμάτων τὸ βῆμα καὶ τὸν δίφρον, ἐφ' οὗ στρατηγῶν ἐχρημάτιζεν·

ἔπειτα τὸν Βροῦτον τινῶν διαβαλλόντων . . τῇ χειρὶ τοῦ σώματος ἁπτόμενος εἶπε· »τί δέ; οὐκ ἂν ὑμῖν δοκεῖ Βροῦτος ἀναμεῖναι τουτὶ τὸ σαρκίον;« ὡς οὐδενὶ προσῆκον ἄλλῳ μεθ' ἑαυτὸν ἢ Βρούτῳ . . τὸ δ' αὐτοῦ Βρούτου βῆμα στρατηγοῦντος εὑρίσκετο μεθ' ἡμέραν ἀνά-

ὧν ἦν τὰ πολλὰ τοιαῦτα· »καθεύδεις, ὦ Βροῦτε« καὶ »οὐκ εἶ Βροῦτος.« .. περὶ Ἀντωνίου καὶ Δολαβέλλα διαβολῆς πρὸς αὐτόν, ὡς νεωτερίζοιεν, ἐλθούσης »οὐ πάνυ« φάναι »τούτους δέδοικα τοὺς παχεῖς καὶ κομήτας, μᾶλλον δὲ τοὺς ὠχροὺς καὶ λεπτοὺς ἐκείνους·« Κάσσιον λέγων καὶ Βροῦτον. —

πλεων γραμμάτων τοιούτων. »Βροῦτε, καθεύδεις;« καὶ· »οὐκ εἶ Βροῦτος ἀληθῶς ...« Ἀντωνίου καὶ Δολαβέλλα λεγομένων νεωτερίζειν, οὐκ ἔφη τοὺς παχεῖς καὶ κομήτας ἐνοχλεῖν, ἀλλὰ τοὺς ὠχροὺς καὶ ἰσχνοὺς ἐκείνους· Βροῦτον λέγων καὶ Κάσσιον.

Appiani mihi liceat hoc loco citare b. c. II, 112: Καῖσαρ .. λέγεται πρὸς τοὺς φίλους εἰπεῖν, ὡς τὰ μὲν δίκαια Κάσσιον ἀποφαίνοι, Βρούτῳ δ' αὐτὸς χαρίζοιτο . . . πολλὰ γὰρ τοῖς ἀνδριάσι τοῦ πάλαι Βρούτου τοιάδε ἐπεγράφετο λάθρα· Βροῦτε νεκρὸς εἶ ... οὐδ' ἔγωγος εἶ σὺ τοῦδε· —

Pomp. 77: Θεόδοτον τὸν Χῖον, ἐπὶ μισθῷ ῥητορικῶν λόγων διδάσκαλον .. οὐδέτερον ἀπέφηνεν ἀσφαλές .. κράτιστον οὖν εἶναι μεταπεμψαμένους ἀνελεῖν τὸν ἄνδρα· . . . προσεπεῖπε δὲ διαμειδιάσας, ὥς φασιν, ὅτι νεκρὸς οὐ δάκνει . .

Brut. 33: Θεόδοτος δέ τις Χῖος, ἐπὶ μισθῷ ῥητορικῶν λόγων διδάσκαλος .. ἀμφοτέρους διαμαρτάνοντας ἀπέφαινε . . ἓν γὰρ εἶναι συμφέρον ἐκ τῶν παρόντων, δεξαμένους ἀποκτεῖναι. καὶ προσεπεῖπε τοῦ λόγου παυόμενος, ὅτι νεκρὸς οὐ δάκνει.

Sequitur ut ex Luculli vita conferas cum Pompei hosce locos: Omnia a Lucullo instituta Pompeius mutabat.

Pomp. 31: διὰ τῶν φίλων ἔδοξε συνελθεῖν εἰς ταὐτό. καὶ συνῆλθον περὶ τὴν Γαλατίαν.

Luc. 36: ἔδοξε τοῖς φίλοις συναγαγεῖν αὐτούς. καὶ συνῆλθον ἐν κώμῃ τινὶ τῆς Γαλατίας.

Fasces Pompei lauro arido circumdatae a lictoribus Luculli viridi lauro ornantur.

ὃ σημεῖον ἔδοξεν εἶναι τοῦ τὰ Λευκόλλου νικητήρια καὶ τὴν δόξαν οἰσόμενον ἔρχεσθαι Πομπήιον. ἦν δὲ Λεύκολλος ... καθ' ἡλικίαν πρεσβύτερος, τὸ δὲ τοῦ Πομπηΐου μεῖζον ἀξίωμα τοῖς δυσὶ θριάμβοις . . φιλοφρόνως ἐποιήσαντο καὶ τὸ γενόμενον εἰς οἰωνὸν ἐτίθεντο χρηστόν . . τῷ γὰρ ὄντι τὴν ἐκείνου στρατηγίαν αἱ τούτου πράξεις ἐκόσμησαν. (cf. priorem capitis partem:) καὶ προσεῖπον ἀλλήλους φιλοφρόνως καὶ συνήσθησαν ἐπὶ τοῖς κατωρθω-

. . συνηδόμενοι τοῖς κατορθώμασιν. ἐν δὲ τοῖς λόγοις πρὸς οὐδὲν ἐπιεικὲς . . συμβάντες, ἀλλὰ καὶ λοιδορήσαντες . . Pomp. Lucullo τοὺς στρατιώτας ἅπαντας ἀφείλετο πλὴν χιλίων ἑξακοσίων . . . .

μένοις, πρεσβύτερος μὲν ὢν ὁ Λουκ., ἀξίωμα δ' ἦν τὸ Πομπηΐου μεῖζον ἀπό . . . δυεῖν θριάμβων . . cf. supra: ἐκόσμησαν. ἐκ δὲ τῶν λόγων πρὸς οὐδὲν ἐπιεικὲς συνέβησαν, ἀλλ' . . . ἀλλοτριωθέντες Πομπήιος στρατιώτας δὲ τοὺς ἄλλους ἀπαγαγὼν μόνους αὐτῷ χιλίους ἑξακοσίους ἀπέλιπε . .

Pomp. 46: ἐπὶ δὲ Πομπήιον εὐθὺς ἀΐξας καὶ λαβόμενος ἐντόνως αὐτοῦ περί τε τῶν διατάξεων, ἃς ἔλυσεν, ἐκράτει καὶ πλέον εἶχεν ἐν τῇ βουλῇ συναγωνιζομένου Κάτωνος. ἐκπίπτων δὲ καὶ περιωθούμενος ὁ Πομπήιος ἠναγκάζετο δημαρχοῦσι προσφεύγειν.

Luc. 42: Pompeio Lucullus adversabatur. καὶ τάς τε διατάξεις, ἃς . ἐποιήσατο . . . . ἐξέκρουσε, καὶ . . . ἐκώλυσε . . συμπράττοντος Κάτωνος, ὥστε Πομπήιον εἰς τὴν Κράσσου καὶ Καίσαρος φιλίαν . . . καταφυγεῖν . . . .

Appiani quoque conferas locum b. c. II, 9: *Πομπήιος ἠξίου πολλά, ὅσα . . ἐδεδώκει, τὴν βουλὴν βεβαιῶσαι . . . . Λεύκολλος . . . διεκώλυεν . . . . καὶ Λευκόλλῳ συνελάμβανε Κράσσος . . . . Πομπήιος προσεταιρίζεται Καίσαρα . . .*

Singuli restant ex Ciceronis, Catonis, Antonii vitis memorandi loci:

Pomp. 46: Ciceroni δεομένῳ βοηθείας οὐδὲ εἰς ὄψιν προῆλθεν, ἀλλὰ τοῖς ἥκουσιν ἀποκλείσας τὴν αὐλειον ἑτέραις θύραις ᾤχετο ἀπιών. Κικέρων δὲ φοβηθεὶς τὴν κρίσιν ὑπεξῆλθε τῆς Ῥώμης.

Cic. 31: Cicero ἐδεῖτο Πομπηΐου βοηθεῖν . . . πυθόμενος δ' ὁ Πομπήιος οὐχ ὑπέμεινεν εἰς ὄψιν ἐλθεῖν, . . κατὰ θύρας ἄλλας ὑπεξελθὼν ἀπεδίδρασκε τὴν ἔντευξιν. οὕτω δὴ προδοθεὶς ὁ Κικέρων ὑπ' αὐτοῦ καὶ γεγονὼς ἔρημος . . κατέφυγε.

Pomp. 44: Pompeius ἔπεμψεν ἀξιῶν εἰς τὴν βουλὴν ἀναβαλέσθαι τὰς τῶν ὑπάτων ἀρχαιρεσίας . . ὅπως παρὼν Πείσωνι συναρχαιρεσιάσῃ.

Cato 30: P. προὔπεμψεν ἀξιῶν τὰς ὑπατικὰς ἀρχαιρεσίας ἀναβαλέσθαι τὴν σύγκλητον, ὡς ἂν αὐτὸς παρὼν Πείσωνι συναρχαιρεσιάσῃ.

Cato id fieri vetuit. Pompeius autem Catonem sibi conciliare studuit:

καὶ δυεῖν οὐσῶν ἀδελφιδῶν τῷ Κάτωνι τὴν μὲν αὐτὸς ἐβούλετο λαβεῖν γυναῖκα, τὴν δὲ τῷ παιδὶ συνοικίσαι.

καὶ δύο τοῦ Κάτωνος ἀδελφιδᾶς ἐπιγάμους ἔχοντος ᾔτει τὴν μὲν . . ἑαυτῷ γυναῖκα, τὴν δὲ τῷ υἱῷ.

Cum mulieres valde gaudeant, Cato matrimonium vetat fieri. Pompeius deinde, cum amicum consulem fieri vellet,

ἀργύριον εἰς τὰς φυλὰς ἀνήλισκεν, . καὶ τοῦτο κατιόντες εἰς τοὺς Πομπηΐου κήπους ἐλάμβανον, ὥστε τὸ πρᾶγμα περιβόητον εἶναι . . . »τούτων μέντοι«, πρὸς τὰς γυναῖκας ὁ Κάτων ἔφησε, »τῶν ὀνειδῶν κοινωνητέον οἰκείοις Πομπηΐου γενομένοις.« Αἱ δὲ ἀκούσασαι συνέγνωσαν βέλτιον αὐτῶν ἐκεῖνον λογίζεσθαι περὶ τοῦ πρέποντος.

ἀργύριον εἰς τὰς φυλὰς ἔπεμπε καὶ περιβόητος ὁ δεκασμὸς ἦν, ἐν κήποις ἐκείνου τῶν χρημάτων ἀριθμουμένων. Εἰπόντος οὖν τοῦ Κάτωνος πρὸς τὰς γυναῖκας, ὅτι τοιούτων ἦν κοινωνεῖν . . ἀνάγκη .. ὡμολόγουν ἐκεῖνα κάλλιον αὐτὸν βεβουλεῦσθαι διακρουσάμενον.

Caes. 30: Antonius *Καίσαρος ὑπὲρ τούτων ἐπιστολὴν νομισθεῖσαν εἰς τὸ πλῆθος ἐξήνεγκε καὶ ἀνέγνω βίᾳ τῶν ὑπάτων . . . ἐρωτώντων δὲ τῶν ὑπάτων, εἰ δοκεῖ Πομπήιον ἀφεῖναι τοὺς στρατιώτας, καὶ πάλιν, εἰ δοκεῖ Καίσαρα, τῇ μὲν ὀλίγοι παντάπασι, τῇ δὲ πάντες παρ' ὀλίγους προσέθεντο· τῶν δὲ περὶ Ἀντωνίου πάλιν ἀξιούντων ἀμφοτέρους τὴν ἀρχὴν ἀφεῖναι, πάντες ὁμαλῶς προσεχώρησαν.*

Ant. 5: *τὰς Καίσαρος ἐπιστολὰς οὐ προσιεμένων οὐδὲ ἐώντων . . ἀνέγνω . . . τέλος δὲ δυεῖν ἐρωτήσεων ἐν τῇ βουλῇ γενομένων, τῆς μὲν εἰ δοκεῖ Πομπήιον ἀφεῖναι τὰ στρατεύματα, τῆς δὲ εἰ Καίσαρα, καὶ Πομπήιον μὲν ὀλίγων τὰ ὅπλα καταθέσθαι, Καίσαρα δὲ πάντων παρ' ὀλίγους κελευόντων, . . . Ἀντώνιος ἠρώτησεν εἰ δοκεῖ καὶ Πομπήιον ὁμοῦ καὶ Καίσαρα . ἀφεῖναι. ταύτην ἐδέξαντο λαμπρῶς τὴν γνώμην ἅπαντες.*

Quod ne fieret, Lentulus consul et Scipio prohibebant. Ipse autem Antonius ex senatu a consule eiectus veste agresti indutus ad Caesarem venit. Quae res permultum attulit ad animos militum contra eos, qui Romae erant, inflammandos.

Qua ex comparatione elucet locis memoratis uno usum esse Plutarchum eodemque fonte, quem saepius fere eisdem verbis descripserit. Cum autem Plutarchus, ubicumque res Pompei attingit, eodem fonte usus sit, quo in vita Pompei, in ceteris quoque rebus narrandis hunc fontem eum adhibuisse verisimile est.

Cuius fontis auctor quae nam tempora complexus sit ex locis collatis conicere licet. Narravit enim res a Sertorio gestas, Sullae quoque mentionem fecit; eas igitur res comprehendisse putandus est, quae inde a Sullae dictatura gestae sunt. Tractasse autem eum res usque ad Pompei necem loci vitarum cum Pompei vitae locis comparati docent, non minus quae temporibus posteris a Caesare gesta sunt in eodem opere descripta fuisse cum ex loco Bruti 7 sq. cum Caes. 62 collato conicias, tum vita Antonii et Ciceronis accuratius inspectis et cum Caesaris aliorumque vitis collatis apparebit. Iam videmus, quid inde de fonte a Plutarcho descripto colligere possimus. Cum enim Sullae res apud eum fuisse demonstrarimus, apparet de Asinio Pollione, quem constat inde ab anno 644 res narrare coepisse, cogitari non posse, quo novo argumento Basineri sententia refellitur. Idem in Sallustium cadit, cuius historiarum fragmenta annum 687 non excedunt, cum in eo ipso tempore, quod sequitur, describendo summa diligentia Plutarchum fonte illo usum esse locis Pompei et Caesaris vitarum satis demonstratum est[1]). Neque Asinius neque Sallustius igitur materiam praebuerunt Plutarcho.

Quoniam Plutarchi vitas inter se contulimus, nunc ad Appiani cum Plutarcho comparationem veniamus, qui plurimos praebet locos ad verbum saepe cum Plutarchi narrationibus consentientes. Qua ex similitudine maxima vitarum Plutarchi et mutua et cum libris Appiani apparebit uno fonte uberiore et Plutarchum et Appianum usos esse. Qua in comparatione singulas pervestigemus vitae partes a H. Petero descriptas.

At priusquam ad ipsam utriusque auctoris accedamus comparationem, quae de Appiani fontibus viri docti iudicarint, age breviter repetamus. Ac primum quidem nostris temporibus Hannak

1) Peterus Theophane usum esse Plutarchum in bello Mithridatico describendo putat, ut iam supra diximus.

in libro, qui inscribitur »Appianus und seine Quellen«, accuratius de fontibus Appiani disputavit. Qui cum de Appiani ratione in fontibus tractandis dixerit, uno potissimum eum fonte parum saepe accurate in bello gallico narrando usum esse docet p. 131: Appianus braucht Caesar und Tanusius, die er citiert, nicht benutzt zu haben. Er konnte das Citat irgendwo andersher entlehnen. Auch zeigen sich vielfach von Caesar abweichende Berichte fg. 19. Es erscheint somit wahrscheinlich, dass er aus zweiter Hand schöpft, aus einem Schriftsteller, der Caesars Werke verarbeitet hatte und dem wohl auch Plutarch folgt. Idem alii et ante Hannakium et post eum docuerunt, qui fontem illum Appiani — etiam in bello civili — Asinium Pollionem esse voluerunt, ut Eyssenhardtus [1]), Peterus [2]), Bailleu [3]). Quorum sententiam, quod quidem attinet ad bellum civile, Thouretus refellere studuit et locis illis supra tractatis, quibus de Plutarchi fontibus dicit, et locis Plutarchi et Appiani simillimis prolatis. Quoniam Appiani et Plutarchi similitudinis mentionem fecimus, nunc utriusque narrationes conferamus et concordia cum rerum tum verborum comprobemus ex eodem eum quo Plutarchum hausisse fonte graeco. Qua in comparatione diversa saepe duorum auctorum in rebus memorabilibus eligendis ratio respicienda est, alia enim Appiano, bellorum civilium scriptori, alia Plutarcho, vitarum auctori, digna videbantur, quae describerentur.

I.

Pompeius adulescens. c. 1—16.

Plut. 1 App. b. c. 1, 80 Pompeius filius erat Strabonis, qui fulmine ictus est.

Plut. 6 App. l. l. in Piceno agro Pompeius tres legiones conscripsit, ibi enim patris gratia multum valebat.

Plut. 8 App. l. l. Sulla plurimi Pompeium aestimabat. — Carbo victus fugit cum multis nobilibus, contra quos Pompeius missus est.

---

1) Eysenhardt, Neue Jahrb. f. klass. Phil. 85. 1862, p. 755, 599.

2) Peter, Die Quellen Plutarchs in d. B. d. R.

3) Bailleu, Quomodo Appianus in bellorum civilium libris II – V usus sit Asinii Pollionis historiis. Gott. 1874.

Plut. 10: ἄλλων δὲ πολλῶν μεγάλων φυγάδων .. ἐπὶ τούτους Πομπήιος ἀπεστάλη.

App. 95: μετὰ πολλῶν ἐπιφανῶν .. Πομπήιος ἐστέλλετο ἐπὶ Κάρβωνα.

Carbonem vinctum, tertium consulem, damnavit et interfecit.

Plut. l. l.: δέσμιον .. τρὶς ὑπατεύσαντα ..

App. 96: δεσμώτην, τρισύπατον.

Plut. 11 App. 80 bello in Sicilia confecto Pompeius in Africam missus est contra hostes rei publicae, ibique re bene gesta Hiempsalem in regnum restituit.

Uterque, cum de triumpho dicit, gloriam praedicat Pompei, quippe qui adulescentulus fuerit et equestri loco ortus.

Plut. 14 App. 80 uterque Lepidum et Catulum consules sibi infestos fuisse narrat et Lepidum tabe mortuum esse. Post Cinnae mortem Carbo ab utroque summus appellatur eius factionis dux; multa alia reperiuntur, quae similitudinis prae se ferant speciem. Nec vero sententia solum sed etiam constructione verborum consentiunt, ut

Plut. c. 8: in rebus gerendis Pompeius elucebat et auctus est, ὡς γὰρ εἶδεν αὐτὸν ὁ Σύλλας προσιόντα .. ἀποπηδήσας τοῦ ἵππου ... ἀνδρὶ νέῳ καὶ μηδέπω βουλῆς μετέχοντι .... ὑπεξανισταμένου τε προσιόντι Πομπηΐῳ καὶ .....

App. I, 80: Sullae maximae erat Pompeius utilitati, ὅθεν αὐτὸν ὁ Σύλλας, ἔτι νεώτατον ὄντα, ἦγεν ἐν τιμῇ· καὶ ἐπιόντος, φασὶν, ὑπανίστατο μόνῳ ..... καὶ ἔτι ὄντι τῶν ἱππέων.

Quo loco eadem eodem ordine similibus verbis dicta sunt, eisdem quoque verbis eadem:

Plut. c. 15: ταῖς διαθήκαις ἃς ἔγραψεν. μηδὲ δημοσίᾳ τὴν ἐκφορὰν γενέσθαι. Λεπίδου καί τινων ἄλλων ἐνισταμένων.

App. 105: διαθήκας συνέγραφεν ... Λεπίδου καὶ τῶν ἀμφὶ Λ. ἐνισταμένων.

Summam igitur singulis locis cernere licet Plutarchi et Appiani similitudinem. Nec vero desunt diversae utriusque de eadem re narrationes. Alia enim Plutarchus, ut singula ex numero magno proferam, dicit de morte Cinnae, alia Appianus; non congruunt quae Plutarchus et Appianus de Pompei contra Carbonem ceterosque inimicos expeditionibus narrant. Nec quicquam dicit Appianus de Pompei rebus domesticis ac familiaribus fusius a Plutarcho descriptis.

Complurium scriptorum auctoritatem afferre videtur: c. 11: de Pompei contra Domitium in Africa actionibus *συμβῆναι δὲ αὐτῷ πρᾶγμα γελοῖον ἱστοροῦσι.*

c. 12: *ταῖς δὲ πάσαις, ὥς φασι, τεσσαράκοντα τοὺς πολεμίους συνεῖλε.*

c. 13: de cognomine Magno Pompeio addito *ἕτεροι δέ φασιν ἐν Λιβύῃ πρῶτον ἀναφώνημα . . γενέσθαι.*

c. 14: de triumpho Pompei, quem Sulla agi vetuerat, *πολλῶν δὲ δυσχεραινόντων καὶ ἀγαναχτούντων, ἔτι μᾶλλον αὐτούς, ὥς φασι, βουλόμενος ἀνιᾶν.*

De Gaio Oppio denique c. 10 citato in fine operis, quo de ceteris auctoribus a Plutarcho memoratis dicitur, nobis disserendum est.

II.

Bellum Sertorianum. c. 17—20.

Plut. 20: Pompeius *τὰ πλεῖστα τῶν ἰδίων ἐξαναλωκὼς* a senatu pecuniam petit, *ὡς ἀφιξόμενος εἰς Ἰταλίαν μετὰ τῆς δυνάμεως εἰ μὴ πέμποιεν.*

Sallustius ep. Pomp.: . . . ego rem familiarem . consumpsi . . . nisi subvenitis . . exercitus hinc . . . in Italiam transgredientur.

Magnam utriusque auctoris esse similitudinem in his rebus enarrandis apparet.

Maius vero mihi hoc quoque loco commodum capi videtur ex Plutarchi et Appiani descriptionibus comparatis.

In ipsa igitur a bello civili ad bellum Hispaniense narrandum transitione similiter versantur:

Plut. 17: *ἔσχατον νόσημα τῶν ἐμφυλίων πολέμων.*

App. I, 108: *λοιπὸν δ' ἐστὶ τῶν Συλλείων ἔργων τὸ Σερτωρίου . . εἰ μὴ δείσασα ἡ βουλὴ . .*

De magnitudine quidem belli et de periculo in hoc bello subeundo Sallustii quoque conferas frgm. I, 56: segnior neque minus gravis et multiplex cura patres exercebat.

Plut. P. 18: *ἐπεῖδε Πομπήιος καταπιμπραμένην τὴν πόλιν (Λαύρωνα) αὐτοῦ παρόντος.*

App. 109: *Λαύρωνα πόλιν, ἐφρωῦντος αὐτοῦ Πομπηΐου διήρπασε καὶ διέσκαψεν.*

Sertorius in odium venit Hispanorum, multi ad hostes desciverunt:

Plut. Sert. 25: ἐλυμαίνοντο . . ἐκάκουν κολάζοντες πικρῶς καὶ δασμολογοῦντες.

App. 111: ἐλυμαίνετο . . . ἐνύβριζον ὡς ἀπιστουμένοις.

Eodem modo — saepe eisdem verbis — narrant, quomodo Sertorius in odium venerit suorum.

Appianus quidem apud Sucronem Perpennam et Metellum quoque pugnae facit participes et totam narrationem de bello circa Saguntum aliisque belli vicissitudinibus reddit accuratiorem et pleniorem.

Alii quoque loci in Sertorii vita exstant Appiani locis similes. Uterque enim de cerva dicit Sertorii, qua usus est vir fortissimus ut oraculo a deis immisso. Plutarchus quidem rerum mirabilium cupidus fusius de ea dicit Sert. 11. 20 brevius Appian I, 110. Paene ad verbum consentiunt haec:

Plut. Sert. 22. 23: μεγαλοφροσύνης δὲ τοῦ Σερτωρίου πρῶτον μέν, . . . βουλευτὰς . . παρ' αὐτῷ διατρίβοντας σύγκλητον ἀναγορεῦσαι . . ἀθροίσαντος δὲ Σερτωρίου βουλὴν, ἣν σύγκλητον ὠνόμαζε.

App. I, 108: περιώνυμος δὲ ὢν ἐπὶ τόλμῃ, βουλὴν κατέλεξεν ἐκ τῶν συνόντων οἱ φίλων, καὶ τήνδε ἔλεγεν εἶναι τὴν Ῥωμαίων βουλὴν, καὶ ἐς ὕβριν ἐκείνης σύγκλητον ἐκάλει.

De ultimo deinde Perpennae facto, quo, cum Pompeio Romanos nobiles denuntiaret rerum novarum studiosos, vitam producere vellet et de Pompei magnanimitate et bona ratione in bellis novis civilibus avertendis ambo consentiunt. Plut. Pomp. 20, Sert. 27, App. I, 115[1]).

Uterque dicit de Hispanis a Sertorio Romanis praelatis Sert. 14. App. 110, de crudelitate Sertorii contra eos, qui a factione sua defecerant Sert. 25. App. 112; de odio Sertorii post mortem eius in desiderium ducis fortissimi et in odium Perpennae interfectoris commutato Sert. 27. App. 110.

De morte denique Sertorii Plutarchus accuratissime dicit, breviter Appianus; conferas Strabonem quoque 3, 161 ἐτελεύτα δὲ νόσῳ.

1) Perpennam βοῶντα, πολλὰ μηνύσειν τῷ Πομπηΐῳ περὶ τῆς ἐν Ῥώμῃ στάσεως . . . ἀπέκτεινεν . . δείσας ἄρα, μή τι μηνύσειεν ἀδόκητον . .

Videmus igitur hoc quoque in capite locos inveniri singulos, quos comparare liceat cum Sallusti fragmentis, Appianum autem, qui totum bellum accuratius descripsit, passim cum Plutarcho consentire, nec solum in Pompei sed etiam in Sertorii vita. — Complures autem auctores notare videtur: Pomp. 20: Perpennam interfecit, *οὐκ ἀχάριστος οὐδ' ἀμνήμων γενόμενος τῶν περὶ Σικελίαν, ὡς ἐγκαλοῦσιν ἔνιοι.*

III.

Res post bellum Sertorianum gestae. c. 21—23.

Breviter his capp. ea exstant descripta, quae fusius narrata sunt in vita Crassi, bellum scilicet extremum cum Spartaco gestum, alter Pompei triumphus, Pompei et Crassi consulatus.

Similitudine verborum locus insignis exstat:

Plut. 21: Pompeius *ἀπῆγεν εἰς Ἰταλίαν τὸν στρατὸν ἀκμάζοντι τῷ δουλικῷ πολέμῳ κατὰ τύχην φερόμενος. Διὸ καὶ Κράσσος ἤπειξε τὴν μάχην . . .*

App. I, 119 sq.: *Οἱ δ' ἐν ἄστει Ῥωμαῖοι . . . προσκατέλεγον ἐπὶ τὴν στρατείαν Πομπήιον . . Διὰ δὲ τὴν χειροτονίαν τήνδε, καὶ Κράσσος . . ἐπειγόμενος, ἐπεχείρει τῷ Σπαρτάκῳ.*

Dicunt igitur Crassum, ne Pompeius cum exercitu victore in Italiam rediens particeps fieret belli, vehementiorem in Spartacum fecisse impetum, Pompeium et Crassum consules factos inimicos sibi fuisse, cum alter plebi alter optimatibus faveret, et ultimo demum consulatus tempore in gratiam sibi rediisse.

Plut. 23 App. 121 »periculum magnum dei imminere nuntiabant, nisi consules amici facti essent«:

Plut. 23: *Ἀυρήλιος ... ἔφη κατὰ τοὺς ὕπνους αὐτῷ τὸν Δία φανῆναι κελεύοντα τοῖς ὑπάτοις φράσαι, μὴ πρότερον ἀποθέσθαι τὴν ἀρχὴν ἢ φίλους ἀλλήλοις γενέσθαι . . . ὁ δὲ Κράσσος ἀρξάμενος δεξιοῦσθαι . εἶπεν . . . Πομπηΐῳ πρότερος ἐνδιδούς, . . διαλλαγέντες ἀπέθεντο τὴν ἀρχήν.*

App. 121: *ὡς δὲ καὶ θεόληπτοί τινες προϋλεγον πολλὰ καὶ δεινά, εἰ μὴ συναλλαγεῖεν οἱ ὕπατοι... καὶ ὁ Κράσσος πρότερος ἐνδοὺς . κατέβαινε . τὴν χεῖρα προτείνων ἐπὶ διαλλαγαῖς.*

Eisdem fere verbis uterque hoc loco usus est.

Tribunis autem plebis pristinam redditurus erat potestatem. Plut. 21. App. 121, de eadem re Sallustius quoque fr. hist. IV, 58: »si nihil ante adventum suum inter plebem et patres convenisset, coram se daturum operam«. 56: »multisque suspicionibus volentia plebi facturus habebatur«.

Reddidit autem Pompeius illam potestatem:

Plut. 22: *ἀπέδωκε τὴν δημαρχίαν αὐτῷ (τῷ δήμῳ).*
Dio 38, 30: *ἐξουσία, ἣν αὐτὸς τοῖς δημάρχοις ἀπεδεδώκει.*

IV.

De bello piratico. c. 24—29.

Bellum Mithridaticum et civile maxime auxerat piratarum audaciam, nec tutae erant naves Romanorum ab impetu praedonum, sed multa passae sunt a piratis incommoda. Qua de causa Pompeius ex lege Gabinia dux belli contra illos gerendi factus brevi tempore victor discessit.

Utrumque autem scriptorem, Plutarchum et Appianum, in eodem pergere fonte describendo, loci docent hi:

Plut. 24: ἡ πειρατικὴ δύναμις . τόλμαν ἔσχεν ἐν τῷ Μιθριδατικῷ πολέμῳ, χρήσασα ταῖς βασιλικαῖς ὑπηρεσίαις . . πόλεις . . ἐκκόπτοντας . . ἥρπασαν δέ ποτε καὶ στρατηγοὺς δύο . . . (25) θάλασσαν . . ἄπλουν καὶ ἄβατον ἐμπορίᾳ πάσῃ γενέσθαι· τοῦτο δὴ μάλιστα Ῥωμαίους ἐπέστρεψε θλιβομένους τῇ ἀγορᾷ καὶ σπάνιν μεγάλην προσδοκῶντας.

App. Mithr. 92: Μιθριδάτης ἐς τὴν θάλασσαν πειρατὰς καθῆκεν ... πόλεις ἐμπίπτοντες ... τείχη κόπτοντες καὶ γάρ τινας . . στρατηγοὺς . . . νενικήκεσαν. ἄπλωτά τε ἤδη πάντα ἦν καὶ ἡ γῆ τῶν ἔργων ἐνδεὴς διὰ τὴν ἀνεπιμιξίαν. ἥ τε πόλις ἡ Ῥωμαίων ἤσθετο μάλιστα . . . λιμώττοντες.

Ducem fecerunt Romani Pompeium:

μοναρχίαν dederunt . . *τῆς ἐντὸς Ἡρακλείων στηλῶν θαλάσσης, ἠπείρου δὲ πάσης ἐπὶ σταδίους τετρακοσίους ἀπὸ θαλάσσης . .*

αὐτοκράτορα fecerunt *θαλάσσης . . ἣ στηλῶν Ἡρακλείων ἐντός ἐστι. καὶ γῆς ἀπὸ θαλάσσης ἐπὶ σταδίους τετρακοσίους . .*

τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν βασιλέων οἱ δυνατώτατοι[1]) . . *χρήματα λαμβάνειν.*	*βασιλεῦσί τε καὶ δυνάσταις*[1]) *καὶ ἔθνεσι . . . καὶ χρήματα ἀγείρειν.*
26 διελὼν τὰ πελάγη . . . καὶ νεῶν ἀριθμὸν . . ἅμα πανταχοῦ . . τὰ μὲν ἐμπίπτοντα . . ἀθρόα περιλαμβάνων.	*94 ἐπιδιῄρει τὴν θάλασσαν, καὶ ναῦς ἐδίδου . . ἵνα πανταχόθεν ἀπαντῶντες* impedirent quo minus effugerent.

Et sententia et verbis consentire videmus auctores. Pompeius deinde cum partem maris occidentem versus sitam a piratis liberasset, in Ciliciam contra praecipuas eorum stationes profectus est.

l. l.: non prius in Ciliciam profectus est, quam maria . . liberavit *ἡμέραις τεσσαράκοντα . . (27) εἰς Ῥώμην ἀνέβαινεν . . . εἰς Βρεντέσιον ἐξέπλευσεν.*	*95*: cum maria . . . inspexisset *ἡμέραις τεσσαράκοντα ἐς Ῥώμην παρῆλθεν. ὅθεν ἐς Βρεντέσιον . .*

Piratas autem victos in Cilicia collocavit

28: τοῖς δὲ πολλοῖς . ἔδωκεν Λύμην τὴν Ἀχαΐδα . . .	*96: τοὺς δέ τινας καὶ ἐς Λύμην τῆς Ἀχαΐας ἐξέπεμπεν.*
l. l. 29: οἱ δὲ (Κρῆτες) πέμψαντες ἱκετηρίαν, ut Pompeius in insulam veniret. *ὁ δὲ δεξάμενος ἔγραφε τῷ Μετέλλῳ κωλύων τὸν πόλεμον . . . οὐ μὴν ἐνέδωκεν ὁ Μέτελλος, ἀλλὰ τούς τε πειρατὰς ἐξελὼν ἐτιμωρήσατο . .*	*App. Sic. 6: καὶ οἱ Κρῆτες . . πέμψαντες* dicebant se Pompeio se adiuncturos esse venienti *ὁ δὲ ἐκέλευε τὸν Μέτελλον, ὡς οὐ δέον ἔτι πολεμεῖν . . ὁ δὲ οὐ φροντίσας ἐπέμεινε τῷ πολέμῳ, μέχρι ὑπηγάγετο αὐτήν.*

Passim igitur videmus Plutarchi et Appiani narrationes et sententia et saepe verbis et compositione verborum congruentes, nec cuiquam dubium esse potest, quin utriusque ex eodem fluxerint fonte relationes.

Sed differunt quoque nonnullis locis. Plutarchus enim hunc fuisse dicit Pompei ad bellum cum piratis gerendum apparatum: quingentas naves, centum viginti milia peditum, quinque milia equitum, viginti quattuor senatores, duos quaestores; Appianus

1) *δυνατώτατοι* quoque et *δυνάσταις* ad eandem referendum videtur esse fontis communis significationem.

eundem quidem citat peditum numerum, sed ducentas septuaginta naves, quattuor milia equitum, viginti quinque senatores.

Praeterea Plutarchus docet nomina duorum ducum Romanorum a piratis captorum filiamque Antonii captam, crudelitatem piratarum in captivis tractandis, Gabinium etiam citat legis, qua datum est Pompeio imperium, auctorem, et de controversia dicit et inimicitiis senatus et optimatum contra Pompeium; Athenas quoque eum visitasse narrat ibique ut deum honoratum esse.

Appianus autem eos enumerat duces, quibus Pompeius in bello cum piratis gerendo successerit, Murenam et Servilium Isauricum, et quonam modo singulae maris partes inter senatores a Pompeio distributae sint describit.

V.

Bellum Mithridaticum. c. 30—43.

Plut. 32: Mithridates habebat *τρισμυρίους πεζοὺς . . καὶ δισχιλίους ἱππεῖς.*

App. M. 97: Mithridati erant *τρισμύριοι πεζοὶ καὶ ἱππεῖς τρισχίλιοι.*

ubi non magni est momenti, quod Plutarchus *δισχιλίους* praebet Appianus vero *τρισχιλίους.*

Quid Mithridates deinde in bello egerit, nonnullis locis narrant consentientes aliis dissentientes.

Pl. l. l.: *περιστρατοπεδεύσας περιετείχιζε . . . πέντε καὶ τεττεράκοντα πολιορκηθεὶς ἡμέρας ἔλαθεν ἀποδράς . .*

App. 99: *στρατόπεδα . . περιθεὶς ἀπετάφρευε . . μόλις ἐς πεντήκοντα . . ἡμέρας νυκτὸς ἀπεδίδρασκε σὺν σιωπῇ.*

Pompeius cum Mithridatem fugientem assecutus esset, manus cum eo conseruit et hostem vicit. Quae autem in proelio gesta sint, varie narrant, verum de numero caesorum consentiunt:

Pl. l. l.: *ὥστε πολὺ πλείονας μυρίων ἀποθανεῖν, ἁλῶναι δὲ τὸ στρατόπεδον.*

App. 100: *καὶ ἀνῃρέθησαν ἐς μυρίους, καὶ τὸ στρατόπεδον ὅλῃ τῇ παρασκευῇ κατελήφθη.*

Pl. l. l. App. 101 Mithridates victus cum paucis effugit.

εἰς χωρίον Σίνωρα χρημάτων . . μεστὸν . . τοῖς συνδεδραμηκόσι

ἐς Σινόρηγα φρούριον . . χρήματα πολλὰ . . . . τοῖς συμφυγοῦσι dona

praemia dedit . . *παραμειψάμενος τὰς πηγὰς τοῦ Εὐφράτου διὰ τῆς Κολχίδος ἔφευγε.*	dedit. *ἐπὶ τὰς τοῦ Εὐφράτου πηγὰς ἠπείγετο ὡς ἐκεῖθεν ἐς Κόλχους περάσων.*
33: Tigranes rex, cum miti esse Pompeium animo comperisset, *ἐπορεύετο παραδώσων ἑαυτὸν . .*	*App. 104 sq.*: magna fama erat apud barbaros iustitiae et fidei Pompei, qua fretus Tigranes *ἦλθεν ἑαυτὸν ἐπιτρέψας.*
39: *Ἀρμενίοις καὶ Πάρθοις . . τρεῖς ἀπέστειλε κριτὰς καὶ διαλλακτάς*	*106*: *Π. ἔπεμψεν ἀμφοτέροις διαλλακτάς*
πόλεις δὲ τὰς μὲν ἔκτιζε, τὰς δ' ἠλευθέρου κολάζων τοὺς ἐν αὐταῖς τυράννους.	*114*: *τῶν δὲ ἐθνῶν τὰ μὲν αὐτόνομα ἠφίει . . καὶ πόλεις ᾤκισεν.*
Plut. 34: *διαβάντες τὸν Κύρνον ποταμὸν, ὃς ἐκ τῶν Ἰβηρικῶν ὀρῶν ἀνιστάμενος καὶ δεχόμενος κατιόντα τὸν Ἀράξην ἀπ' Ἀρμενίας ἑξήσι δώδεκα στόμασιν εἰς τὸ Κάσπιον.* alii dicunt Araxen non confluere cum Cyrno sed in ipsum mare influere [1]).	*113*: *ἀμφὶ τὸν Κύρνον ποταμόν, ὃς δυώδεκα στόμασι πλωτοῖς ἐς τὴν Κασπίαν θάλασσαν ἐρεύγεται, πολλῶν ἐς αὐτὸν ἐμβαλόντων ποταμῶν, καὶ μεγίστου πάντων Ἀράξου . .*

Eadem igitur uterque narrat, res geographicas tractat, Plutarchus ex fonte diversam de Araxe citat sententiam, quae parvi momenti videbatur esse Appiano rebus gestis enarrandis studioso.

Plut. 36: *Στρατονίκη . . πολυχρυσότατον τῶν φρουρίων ἐφύλαττεν . . τῷ Πομπηΐῳ καὶ τὸ χωρίον παρεδίδου τοῦτο καὶ δῶρα πολλὰ . .* Pompeius *τὰ λοιπὰ τὴν Στρατονίκην ἐκέλευε κεκτῆσθαι.*	*App. 107*: *Στρατονίκη . . τοῦδε τοῦ φρουρίου . . φυλακὴν ἐπετέτραπτο . . τὸ φρούριον ἐνεχείρισε τῷ Πομπηΐῳ . . .* Pompeius *ὑπέσχητο αὐτῇ τὸν Ξιφάρην· καὶ ἐδεδώκει φέρεσθαι καὶ τὰ ἴδια.*

1) Strabo XI, 501: *ὁ δὲ Κύρος ὁ διαῤῥέων τὴν Ἀλβανίαν . . . . καὶ δὴ καὶ εἰς στόματα δώδεκα φασὶ μεμερίσθαι τὰς ἐκβολάς . . . . . πλησίον δὲ καὶ ὁ Ἀράξης ἐμβάλλει, ῥαχίς ἐκ τῆς Ἀρμενίας ἐκπίπτων· ἣν δὲ ἐκεῖνος προωθεῖ χοῦν, πορευτὸν ποιῶν τὸ ῥεῖθρον, ταύτην ὁ Κύρος ἀναπληροῖ.*

id. 527: *ὁ δὲ Ἀράξης . . . διὰ τοῦ Ἀραξηνοῦ πεδίου πρὸς τὸ Κάσπιον· ἐκδίδωσι πέλαγος.*

Eadem igitur referunt eodem ordine eisdem saepe verbis. cf. *Dio 37, 7 Συμφόριον τεῖχος Στρατονίκης οἱ προδούσης ἔλαβεν.*

Syriam subegit Romanis, item Arabes Plut. 39. App. 113.

Romani, cum Mithridatem mortuum esse comperissent, dies celebrabant festos:

Plut. 42: ὡς . . μυρίων τεθνηκότων πολεμίων.

App. 113: ὡς ἐχθροῦ δυσχεροῦς ἀπηλλαγμένοι.

Quibus locis comparatis concludere licet unum fuisse Appiani et Plutarchi auctorem, de quo materiam illam et partim verba desumpserint. Inde autem, quod verbis saepius consentiunt, conicere licet auctorem illum fuisse graecum.

Propria quoque sua quisque praebet. *Plutarchus* enim solus ea plerumque habet, quae non tam ad bella quam ad civilem virorum, de quibus dicit, vitam pertinent. Memorat enim legem Maniliam, de Hypsicratia dicit, Mithridatis coniuge, quae cum marito cladem effugit, de Stratonicae genere (c. 36), de litteris Mithridatis in castello a Stratonice tradito repertis (c. 37), de Demetrio, Pompei familiari (c. 40), de rebus pretiosis a raptoribus de corpore regis mortui ablatis (c. 42). Narrat etiam Pompeium Asiae partes divisisse, priusquam debellasset, id quod antea Lucullo quoque opprobrio datum erat.

Appianus vero de Dioscuris dicit oppido, in quo hibernavit Mithridates 101, de Achaeis Scythicis, quos in itinere visitavit rex 102, de rivis, qui per terram eorum fluentes aurum secum ducunt et de ratione eius colligendi 103. Solus deinde falso narrat Tigranem interfectum esse Romae post triumphum peractum et accuratius dicit de terris a Pompeio subactis et institutis; unus denique docet Mithridatem a Pompeio pacem petivisse ea conditione, ut totum sibi regnum redderetur, ipse autem tributum solveret Romanis 107.

VI.

Triumviratus et tempora usque ad bellum civile. c. 44—57.

Qua in operis parte tractanda quia permulta hoc loco descripta in Caesaris quoque vita tradita sunt, singulis hanc quoque vitam locis adhibeamus necesse est.

Triumphus Pompeio erat duorum dierum *Plut. 45.. App. 116 sq.*, citantur l. l. terrae et gentes, de quibus triumphaverit Pompeius; quas Plutarchus nominat Appianus quoque praebet, sed Appianus uberior est et accuratior, tabulae quoque regum devictorum, oppidorum conditorum facit mentionem. — Militibus singulis praemio dedit Pompeius bello Mithridatico confecto mille quingentas drachmas. Plut. 45. App. 116. — Eodem fere ordine citantur octingentae naves captae, urbes conditae, reges victi. Non prorsus quidem Plutarchus et Appianus consentiunt in nominibus captivorum enumerandis, nec in ceteris triumphi partibus vel actionibus describendis idem semper dicunt.

Plut. 51: Lucam ex Gallia pervenit Caesar, quo multos ad eum concurrisse narrat, *συγκλητικοὺς δὲ διακοσίους, ἐν οἷς καὶ Πομπήιος ἦν καὶ Κράσσος, ... ἑκατὸν εἴκοσι ῥάβδους ἐπὶ ταῖς Καίσαρος θύραις ὀφθῆναι. τοὺς μὲν οὖν ἄλλους ἅπαντας ἐμπλήσας ἐλπίδων καὶ χρημάτων ἀπέστελλε, Κράσσῳ δὲ καὶ Πομπηΐῳ πρὸς αὐτὸν ἐγένοντο συνοδῆκαι, μετιέναι μὲν ὑπατείας ἐκείνους . . Καίσαρι δὲ τὰς οὔσας (ἡγεμονίας) βεβαιοῦν εἰς ἄλλην πενταετίαν.*

App. II, 17: Lucam ad Caesarem multi venerunt, qui duces fuerant et magistratus . . *ὡς ἑκατὸν μέν ποτε καὶ εἴκοσι ῥάβδους ἀμφ' αὐτὸν γενέσθαι, βουλευτὰς δὲ πλείους διακοσίων, τοὺς μὲν ἀμειβομένους . . τοὺς δὲ χρηματιουμένους . . καὶ Πομπήιος καὶ Κράσσος οἱ κοινωνοὶ τῆς δυναστείας καὶ αὐτοῖς βουλευομένοις ἔδοξε Πομπήιον μὲν καὶ Κράσσον αὖθις ὑπατεῦσαι, Καίσαρι δ' ἐς τὴν ἡγεμονίαν ὧν εἶχεν ἐθνῶν ἄλλην ἐπιψηφισθῆναι πενταετίαν.*

Qui locus similitudine et rerum ordinis et verborum insignis est

Plut. 53: Iulia, Pompei, coniunx, *κυήσασα . . ἐτελεύτησε.*

App. II, 19: *ἡ Καίσαρος θυγάτηρ κύουσα τῷ Πομπηΐῳ θνήσκει.*

Plut. 57. App. II, 30. Appius, dux primae legionis (Plut.), a Caesare in Italiam remissae, multa pronuntiavit de Caesare maledicta eumque animum descripsit militum illius, ut, si in Italiam venissent, non dubium esset, quin statim Pompei partes sequerentur.

Differunt Plutarchus et Appianus de pecunia in aerarium a Pompeio illata.

Propria denique sui quisque praebet. Plutarchus, qui, ut supra diximus, solus ea plerumque narrat, quae ad civilem vitam

pertinent, tradidit Pompeium summo studio nisum esse, ut Catonem sibi conciliaret (c. 44), in triumpho tabulas circumlatas esse, in quibus gentes recitatae essent, de quibus Pompeius triumpharet (c. 45), Pompeium, ut placaret Scipionem, cui Iuliam, Caesaris filiam, sponsam abduxisset, suam ei filiam spopondisse (c. 47), Culleonem Pompeio suasisse, ut Iulia coniuge dimissa a Caesaris partibus a senatum transiret (49). Porro conferas c. 50, ubi variae afferuntur legis frumentariae causae et quam bene et diligenter munere sibi oblato functus sit Pompeius narratur. Quibus addas haec:

c. 53: de morte et sepultura dicit Iuliae, Pompei coniugis, et de amore coniugis utriusque.

c. 55: plura dicuntur de Corneliae coniugis moribus et eruditione bona.

c. 57: cum Neapoli in morbum incidisset Pompeius, Neapolitani Praxagora auctore et inde tota Italia sacra fecerunt pro Pompei salute et bona valetudine. Qua ex re non parvam concepit Pompeius spem se Caesarem facile superaturum esse et ad nimiam suae auctoritatis et potestatis adductus est confidentiam.

App. Mithr. 117: neminem interfecit captivorum Pompeius praeter Aristobulum, qui statim, et Tigranem, qui postea necatus est. Falsam autem hanc esse de Tigrane occiso narrationem iam diximus. — Alia[1]), res potissimum familiares, brevissime tractat, in rebus bellicis et rei publicae interioribus narrandis accuratior plerumque versatur quam Plutarchus.

Videmus igitur in hac quoque parte disputationis verisimile esse Plutarchum et Appianum fontem habuisse communem graece scriptum.

VII.

Bellum civile usque ad pugnam Pharsalicam. c. 58—72.

Plut. Pomp. 58 Caes. 29: cum *App. II, 25 sq.*: dicit Marcello (centurio) dux quidam Caesaris prohibente, ne imperium pro-

1) passim Plutarchus, cum de rebus familiaribus dicit Pompei, uberior est quam Appianus; nimirum alter vitam describit Pompei, alter res magnas et ab aliis et ab illo gestas.

audivisset ei imperium prorogatum non esse, dixit *ἐπικρούων τῇ χειρὶ τὸ ξίφος, »ἀλλὰ τοῦτο δώσει.«* Caes.: *»ἀλλ' αὖτη« φάναι »δώσει« κρούσαντα τῇ χειρὶ τὴν λαβὴν τῆς μαχαίρας.*

rogetur, Caesarem ipsum — certiorem factum — pronuntiasse *κόπτοντα τὴν λαβὴν τοῦ ξίφους, »ἥδε μοι δώσει.«*

Sententia videtur fuisse vulgata; in utriusque quidem fonte communi aut nihil de hac re dictum erat aut nomen non exstitit eius, qui verba pronuntiavit.

Eadem dicunt diversis verbis:

Plut. Pomp. 58: αὖθις δὲ μεταστῆναι κελεύσαντος (Curio) *ὅσοις ἀμφοτέρους ἀρέσκει τὰ ὅπλα καταθέσθαι καὶ μηδέτερον ἄρχειν, Πομπηΐῳ μὲν εἴκοσι καὶ δύο μόνον, Κουρίωνι δὲ πάντες οἱ λοιποὶ προσέθεντο.*

App. II, 30: ἐπανερομένου δὲ τοῦ Κουρίωνος, εἰ ἀμφοτέρους δοκεῖ τὰ ἐν χερσὶν ἀποθέσθαι, δύο μὲν καὶ εἴκοσιν ἀνδράσιν ἀπήρεσκε.

59: Κικέρων ἔπραττε διαλλαγάς, ὅπως Καῖσαρ ἐξελθὼν Γαλατίας καὶ τὴν ἄλλην στρατιὰν ἀφιεὶς πᾶσαν ἐπὶ δυσὶ τάγμασι καὶ τῷ Ἰλλυρικῷ τὴν δευτέραν ὑπατείαν περιμένῃ.

II, 32: τὰ μὲν ἄλλα αὐτὸν ἔθνη καὶ στρατόπεδα ἀποθήσεσθαι, μόνα δὲ ἔξειν δύο τέλη, καὶ τὴν Ἰλλυρίδα μετὰ τῆς ἐντὸς Ἄλπεων Γαλατίας, ἕως ὕπατος ἀποδειχθείη.

Locus sequitur, quo eodem ordine eadem verbis similibus pronuntiantur.

60: ἀπαγγέλλεται Καῖσαρ Ἀρίμινον . . κατειληφώς . . ἐβάδιζεν οὐ πλείονας ἔχων ἱππέων τριακοσίων καὶ πεντακισχιλίων ὁπλιτῶν . . ἐπὶ τὸν Ῥουβίκωνα ποταμὸν ἐλθών, ὃς ἀφώριζεν αὐτῷ τὴν δεδομένην ἐπαρχίαν, ἔστη σιωπῇ καὶ διεμέλλησεν, αὐτὸς ἄρα πρὸς ἑαυτὸν συλλογιζόμενος τὸ μέγεθος τοῦ τολμήματος . . καὶ τοσοῦτον μόνον Ἑλληνιστὶ . .

II, 34 sq.: Καῖσαρ . . μετὰ τῶν πεντακισχιλίων ἔγνω προεπιχειρεῖν . . προύπεμπεν . . ἐς Ἀρίμινον, καὶ τὴν πόλιν . . καταλαβεῖν . . δρόμῳ δ' ἐλθὼν ἐπὶ τὸν Ῥουβίκωνα ποταμόν, ὃς ὁρίζει τὴν Ἰταλίαν, ἔστη τοῦ δρόμου, καὶ . . περιεφέρετο τῇ γνώμῃ, λογιζόμενος ἕκαστα τῶν ἐσομένων κακῶν . . καὶ εἰπών, οἷά τις ἔνθους ἑπέρα σὺν ὁρμῇ, τὸ κοινὸν

ἐκβοήσας· »ἀνερρίφθω κύβος«, διεβίβαζε τὸν στρατόν[1]).

Ὡς δὲ πρῶτον ἡ φήμη προσέπεσε καὶ κατέσχε τὴν Ῥώμην μετὰ ἐκπλήξεως θόρυβος καὶ φόβος οἷος οὔπω πρότερον, οὐθὺς μὲν ἡ βουλὴ . . πρὸς τὸν Πομπήιον συνέτρεχε . .

eod. l.: ἐμπεσεῖν ἄφνω τεταραγμένοις καὶ μὴ προσδοκῶσι βουλόμενος μᾶλλον ἢ χρόνον δοὺς ἐκ παρασκευῆς μάχεσθαι.

Caes. 32: ὁρῶν . . τὴν ἔφοδον οὐ πολυχειρίας δεομένην . . μᾶλλον ἢ θάμβει τε τόλμης καὶ τάχει καιροῦ καταληπτέαν οὖσαν, ἐκπλήξειν γὰρ ἀπιστούμενος ῥᾷον ἢ βιάσεσθαι μετὰ παρασκευῆς ἐπελθών . . ἐκέλευσε τόδε εἰπών· ὁ κύβος ἀνερρίφθω.

II, 36: ἥ τε ἄλλη βουλὴ παρὰ δόξαν αὐτοῖς ὀξείας τῆς ἐσβολῆς τοῦ Καίσαρος γενομένης, ἐδεδοίκεσαν . . σὺν ἐκπλήξει μετενόουν.

II, 34: χαίρων δ' ἀεὶ ταχυεργίας τε ἐκπλήξει, καὶ φόβῳ τόλμης μᾶλλον, ἢ παρασκευῆς δυνάμει . . ἔγνω προεπιχειρεῖν . . καὶ φθάσαι.

neuter de L. Caesaris et Roscii legatione a Pompeio ad Caesarem missa dicit, cuius Dio 41, 5 mentionem facit.

Siciliam Pompeio ex Italia pulso ab Asinio occupatam esse et Catonem deinde fugisse uterque docet Plut. Cato min. 53. App. II, 40. Addit Caesar Curionis adventu Catonem coactum esse, ut e Sicilia provincia excederet (I, 30, 4[2]).

Plut. Pomp. 60: Φαώνιος δέ τις . . ἐκέλευε τὸν Πομπήιον τῷ

App. II, 37: Φαώνιος μὲν Πομπήιον . . . παρεκάλει τὴν γῆν πα-

1) »Ἕλληνιστὶ ἐκβοήσας« Plutarchus citat ex fonte graeco, qui hoc ipsum desumpsit de Asinio Pollione, qui latine scripsit opus et hac de causa annotandum sibi putabat esse graece Caesarem verba pronuntiasse. cf. Thouret p. 341.

2) Quam discrepantiam Basiner p. 67 sqq. removit, cum Pollionem Curionis legatum fuisse demonstrat, et, quod alii, ut Eyssenhardtius (Jahns Jahrb. 1862 vol. 85, p. 755—757), voluerunt, »Caesarem a Pollionis amicitia disiunctum« Asinium non attulisse ex illa discrepantia sequi negat. Curionis enim auspiciis Asinius Siciliam occupavit, quam ob causam Caesar Curionem, ipse Asinius Pollio, cuius traditio apud Plutarchum et Appianum nobis praesto est, se ipsum rem gessisse narrant.

ποδὶ τύπτειν τὴν γῆν ἃς ὑπισχνεῖτο δυνάμεις ἀνακαλούμενον.

τάξαι τῷ ποδὶ, καὶ τὰ στρατόπεδα ἐξ αὐτῆς ἀναγαγεῖν.

Plut. Caes. 37: ἐν ἡμέραις ἕνδεκα τὴν μὲν μοναρχίαν ἀπειπάμενος, ὕπατον δὲ ἀναδείξας ἑαυτὸν καὶ Σερουίλιον Ἰσαυρικόν.

App. II, 48: ἄρξας ἐπὶ ἕνδεκα μόνας ἡμέρας (ὧδε γάρ τισι δοκεῖ) ὑπάτους..ἀπέφηνεν ἑαυτόν τε καὶ Πούπλιον Ἰσαυρικόν.

Ipse Pompeius in copiis exercendis omnes et pedibus et equo usus exercitationes et labores laeto et iuvenili animo subiit: Plut. Pomp. 64. App. II, 49.

Plut. Caes. 39: τῶν σημείων ἀπερρίπτουν . . unus, quem fugientem Caesar retinere voluit, *ἐπήρατο τὴν μάχαιραν ὡς καθιξόμενος, φθάνει δὲ ὁ τοῦ Καίσαρος ὑπασπιστὴς ἀποκόψας αὐτοῦ τὸν ὦμον.*

App. II, 62: τὰ σημεῖα ἀπερρίπτουν . . εἷς δὲ καὶ στρέψας τὸ σημεῖον ἀνέτεινε τὸν οὐρίαχον ἐς τὸν αὐτοκράτορα· καὶ τόνδε μὲν οἱ Καίσαρος ὑπασπισταὶ κατέκοπτον.

Plut. Pomp. 65. App. l. l. in tanto vero fuerat Caesaris exercitus periculo:

ὥστε εἰπεῖν Καίσαρα πρὸς τοὺς φίλους ὅτι »σήμερον ἂν ἡ νίκη παρὰ τοῖς πολεμίοις ἦν, εἰ τὸν νικῶντα εἶχον.«

οἳ καὶ τὸν Καίσαρά φασιν εἰπεῖν, ὅτι σήμερον ἂν ὁ πόλεμος ἐξείργαστο τοῖς πολεμίοις, εἰ τὸν νικᾶν ἐπιστάμενον εἶχον.

Plut. Pomp. 66. App. II, 65. Afranius in senatu Pompei sententiam dixit, in Italiam nunc esse properandum et patriam ipsam manibus tenendam.

προστιθέναι δὲ τοῖς κρατοῦσιν εὐθὺς . . Ἰβηρίαν, Γαλατίαν ἅπασαν . . αὐτὸς δὲ Πομπήιος οὔτε πρὸς δόξαν ἡγεῖτο καλὸν αὐτῷ δευτέραν φυγὴν φεύγειν Καίσαρα καὶ διώκεσθαι . . . οὔτε ὅσιον ἐγκαταλιπεῖν Σκηπίωνα . . (67) . . ἐδίωκε Καίσαρα.

κρατυνάμενον δ' αὐτίν τε καὶ Γαλατίαν καὶ Ἰβηρίαν . . Pompeius autem aliter sensit... *αἴσχιστον εἶναι καταλιπεῖν φεύγοντα Καίσαρα, καὶ τοῖς ἡττηθεῖσιν ὁμοίως τὸν νικῶντα φεύγειν . . καὶ φειδοῖ Λευκίου Σκιπίωνος . . ἐπῆλθε καὶ ἀντεστρατοπέδευσε τῷ Καίσαρι.*

eadem igitur simillimis pronuntiant verbis.

Plut. Pomp. 69: ἦσαν δὲ οἱ μὲν μετὰ Καίσαρος δισχίλιοι πρὸς

App. II, 70: Καίσαρι μὲν ἐς δισχιλίους ἐπὶ δισμυρίοις . .

δισμυρίοις, οἱ δὲ μετὰ Πομπηΐου βραχεῖ πλείονες ἢ διπλάσιοι τούτων.

ἦσαν . . . Πομπηΐῳ δὲ ὑπὲρ τὸ διπλάσιον.

In ducibus quoque aciei enumerandis consentiunt; qua in re parvi momenti est quod in Caesaris exercitu Plutarchus medium tenuisse dicit Lucium Calvinum, Appianus Sullam; sed uterque ut in decima Caesarem legione in acie versatum esse docet, ita ipsam deinde pugnam simillime describit Pomp. 69. App. II, 76. Caesar, qui timebat, ne legio decima equitum multitudine opprimeretur, alios pedites post cornu dexterum posuit, ut legioni laboranti auxilio venirent, adhortatus, ut ora peterent equitum, adulescentium maxime nobilium, qui quidem faciem deformatam timentes resistere non ausuri essent.

Plut. l. l.: κελεύσας . . ὅταν προσελαύνωσιν οἱ ἱππεῖς . . ἐκδραμόντας . . παίειν ἄνω συντιτρώσκοντας ὄμματα καὶ πρόσωπα τῶν πολεμίων· οὐ γὰρ μενεῖν τοὺς καλοὺς τούτους καὶ ἀνθηρούς . . διὰ τὸν ὡραϊσμόν.

App. l. l.: ἐκέλευσεν, ὅταν αἴσθωνται τοὺς πολεμίους περιθέοντας, ἀναπηδᾶν καὶ τὰ δόρατα ἐσπηδῶντας ἀνίσχειν ὀρθὰ ἐς τὰ πρόσωπα τῶν ἀνδρῶν· οὐ γὰρ οἴσειν ἀπείρους καὶ νέους, ὡραϊζομένους ἔτι.

Dicta sunt igitur eadem ab utroque eisdem fere verbis ita ut non solum idem sententiarum ordo, sed etiam eaedem singularum orationis partium coniunctiones usurpatae inveniantur.

Iam cum sibi oppositi essent exercitus et ad pugnam parati, uterque dux moram faciebat pugnandi, cum magnae civium multitudinis, qui arma contra se ferrent et pristinae amicitiae et familiaritatis meminissent. Tria milia militum legioni decimae dedisse Caesarem praesidio apparet ex. Pomp. 71. App. II, 76.

Sequitur locus non minus similitudine sententiarum et verborum quam compositione insignis:

Plut. 71: Pompei equites progressi sunt *ὡς κυκλωσόμενοι τὸν Καίσαρα . . . Καίσαρος δὲ σημεῖον ἄραντος, οἱ μὲν ἱππεῖς ἐξανεχώρησαν, . . ἄνδρες . . ὑψηλοῖς ἐχρῶντο τοῖς ὑσσοῖς, ἐφιέμενοι τῶν προσώπων. οἱ δὲ . .*

App. II, 78: προὔχοντες οἱ τοῦ Πομπηίου τὸ δέκατον τέλος ἐκυκλοῦντο . Καίσαρος δὲ τὸ σημεῖον . αἴροντος, οἳ μὲν ἐξαναστάντες ἐς τοὺς ἵππους ἐχώρουν, ὀρθοῖς ἄνω τοῖς δόρασιν ἐς τὰ πρόσωπα τύπτοντες . .

οὐκ . ἠνείχοντο τὰς πληγὰς ἐν ὄμμασι καὶ στόμμασι οὔσας, ἀλλ' . . . ἀκλεῶς ἐτράποντο.

οἳ δ' οὐκ ἐνεγκόντες . . τὰς ἐπὶ στόμμα καὶ κατ' ὀφθαλμοὺς πληγὰς ἔφευγον ἀκόσμως.

Caesaris milites cum Pompei aciem cinxissent, cum decima legione coniuncti pedites Pompei in eo cornu positos fugaverunt.

Plut. l. l.: Κρασσιανός . . αὐτὸν ἐξιὼν . . . Caesar *εἶδε καὶ . . ἤρετο, πῶς φρονοίη περὶ τῆς μάχης. ὁ δὲ . . ἀνεβόησε »νικήσεις λαμπρῶς, ὦ Καῖσαρ· ἐμὲ δὲ ἢ ζῶντα τήμερον ἢ νεκρὸν ἐπαινέσεις.*

App. II, 82: Κράστινος . , ὃν Καῖσαρ . ἐξιὼν . . ἤρετο, ὅτι προσδοκώη, ὁ δὲ λαμπρῶς ἀνεβόησε »νικήσομεν, ὦ Καῖσαρ, κἀμὲ ἢ ζῶντα ἢ νεκρὸν ἀποδέξῃ.«

Qui fortissime pugnans occidit.

Quae res quamquam parvi momenti est, tamen ipsa ea de causa, quia cum verba simillima sunt tum praecipue vox *λαμπρῶς* ex fonte ab utroque descripta loco posita est vario, locus insignis videtur ad communem auctorem graecum demonstrandum.

Plut. 72: τραπομένων δὲ τούτων . . ὁ Πομπήιος . . ὅμοιος παράφρονι . . ἀπῄει βάδην εἰς τὸν χάρακα, πάνυ τοῖς ἔπεσι πρέπων ἐκείνοις· . . »Ζεὺς δὲ πατὴρ . .« τοιοῦτος εἰς τὴν σκηνὴν παρελθὼν ἄφθογγος καθῆστο, μέχρι οὗ τοῖς φεύγουσι πολλοὶ διώκοντες συνεισέπιπτον· τότε δὲ φωνὴν μίαν ἀφεὶς ταύτην »οὐκοῦν καὶ ἐπὶ τὴν παρεμβολήν« . . ἀναστὰς καὶ λαβὼν ἐσθῆτα . . ὑπεξῆλθεν . .

App. II, 81: Πομπήιος δ' ἐπεὶ τὴν τροπὴν εἶδεν, ἔκφρων αὐτοῦ γενόμενος, ἀπῄει βάδην ἐς τὸ στρατόπεδον, καὶ παρελθὼν ἐς τὴν σκηνὴν ἐκαθέζετο ἄνανδος, οἷόν τι καὶ τὸν Τελαμῶνος Αἴαντά φασιν ἐν Ἰλίῳ παθεῖν . . inde castra oppugnaverunt *ὁ δὲ Πομπήιος . . τοσοῦτον ἀπέῤῥηξεν »οὐκοῦν καὶ ἐπὶ τὸν χάρακα ἡμῶν;« καὶ εἰπὼν τήν τε στολὴν ἐπήλλαξε καὶ ἵππου ἐπιβὰς . .* effugit.

Qui loci omni ex parte simillimi maximi momenti sunt comparatione ab utroque cum Aiace facta.

l. l.: φόνος . . πολὺς ἐγένετο σκηνοφυλάκων καὶ θεραπόντων· στρατιώτας δὲ μόνους ἑξακισχιλίους πεσεῖν φησιν Ἀσίννιος Πολλίων, μεμαχημένος ἐκείνην

App. II, 82: accuratius enumerat copiarum in hac pugna caesarum numeros et addit *οἱ μὲν ἐπαίροντές φασι δισμυρίους ἐπὶ πεντακισχιλίοις . Ἀσίνιος δὲ Πολλίων,*

τὴν μάχην μετὰ Καίσαρος.	*ὑπὸ Καίσαρι τῆς μάχης ἐκείνης στρατηγῶν, ἑξακισχιλίους ἀναγράφει νεκροὺς εὑρεθῆναι τῶν Πομπηΐου.*

De quibus locis Iudeichius bene disputat, cum sententiam Basineri, qui contra Thouretum docebat utrumque verba de Asinio Pollione ita deprompsisse ut Appianus integra graece exprimeret, contraheret Plutarchus, falsam esse demonstrat. Citat autem Asinius Pollio numerum militum legionariorum, qui caesi sunt, quod contra Appianus hoc affert: »qui in nimium auxerunt numerum, caesa esse tradunt XXV milia« cum ipse Caesar in comment. III, 92 XV milia caesa esse contendat. Quae Appiani XXV milia orta esse censet Iudeichius ex XV milibus, qui generis cuiusque fuerint caesi. Atque mihi quidem non inepte videtur conicere in communi utriusque fonte et maximum (XXV) et minimum (VI) numerum fuisse citatum, Plutarchum autem Pollionis numerum ut verisimillimum citasse; sed ex voce *μόνους* complures numeros Plutarchum novisse concludi potest.

Id igitur et ex loco proximo et ex ceteris locis simillimis supra laudatis manifestum est, et communem fuisse Plutarchi et Appiani fontem et graece scriptum et Asinium Pollionem in eo citatum. In Caesaris quoque vita Plutarchus, ubi pugnam Pharsalicam describit, Asinium Pollionem commemorat, de quo loco et Thouretus et Basiner et Iudeichius disputaverunt; est autem hic: *ταῦτά φησι Πολλίων Ἀσίννιος τὰ ῥήματα Ῥωμαϊστὶ μὲν ἀναφθέγξασθαι τὸν Καίσαρα παρὰ τὸν τότε καιρόν, Ἑλληνιστὶ δ' ὑπ' αὐτοῦ γεγράφθαι·* qua in disputatione perspicacissima est Thoureti sententia, quam Basinerus vituperat, defendit Iudeichius, Plutarchum verba, quae praebuerit fons, *»ὑπ' ἐμοῦ γεγράφθαι«* falso retulisse ad Asinium Pollionem, cum referenda essent ad ipsum, qui verba scripserit et qui Asinii Pollionis usus sit narratione auctorem.

Iam veró id ex allatis locis elucere videtur, Plutarchum et Appianum uno potissimum eodemque usos esse scriptore, quod quidem in pugna Pharsalica enarrata luce clarius est. Asinius autem Pollio accuratam dedisse videtur pugnae illius, cui ipse, ut ex Plutarchi et Appiani apparet verbis[1]), interfuit, descriptionem. Quod

1) Plut. Pomp. 3: *Πολλίων, μεμαχημένος ἐκείνην τὴν μάχην μετὰ Καίσαρος.* — App. b. c. II, 82. *Πωλίων, ὑπὸ Καίσαρος τῆς μάχης ἐκείνης στρατηγῶν.*

si eodem loco eadem et Plutarchus et Appianus citant Asinii Pollionis verba, ut iam supra demonstravimus, in eam necessario adducimur sententiam, in communi utriusque auctoris fonte verba illa exstitisse, in quo pugna illa Pharsalica Asinio Pollione duce descripta erat.

Addendum est eos ita differre ut Plutarchus (58) Curionem, Appianus (II, 30) Claudium Marcellum de proconsulibus ad senatum rettulisse afferat.

Solus vero Plutarchus docet Tullum et Catonem Pompeium reprehendisse, quod spem suam fefellisset (60), Numerium, qui a Caesare Brundusium missus esset, ut in colloquium adduceret Pompeium, cum illo in Graeciam navigasse; Caesarem ipsum sexaginta diebus sanguine civium non effuso dominum factum esse Italiae (63); prima contra Caesarem re bene gestaqui fuissent circa Pompeium Romanos nobiles magnam de tempore futuro cepisse spem (66). Allata deinde Favonii et Afranii de bello sententiis (67) Labienum se in castra non rediturum esse nisi victorem iuratum ceteros quoque eodem obstrinxisse iureiurando milites narrat; Caesarem autem propter frumenti inopiam Scotussam versus proficiscentem Pompeium aggressum esse (68).

Contra Appianus unus narrat, quanta pecunia quotque milites Pompeio data sint (II, 34); effusius autem de Dyrrhachii et Epidamni nomine et origine (II, 39), de navibus a Caesare collectis et de ducibus eis praepositis, deque opibus Gallorum a Caesare ademptis verba facit (II, 41). Eundem frumentum populo dictatorem dictum distribuisse (II, 48) affert; ad extremum (II, 70) singulas enumerat nationes et duces populorum, qui erant in Pompei exercitu.

VIII.

Fuga et mors Pompei. c. 73—80.

Ut in prioribus ita in hac ultima quoque parte maxima est Plutarchi et Appiani similitudo.

De Pompei morte a Ptolemaei ministris decreta eandem praebent versionem:

Plut. 77: ὁ μὲν οὖν Πτολεμαῖος ἦν κομιδῇ νέος· ὁ δὲ πάντα δι-

App. II, 84: ὁ δὲ (Πτολεμαῖος) ἦν μὲν ἐπὶ τρισκαίδεκα ἔτη μά-

ἑπων τὰ πράγματα Ποθεινὸς ἤθροισε βουλὴν τῶν δυνατωτάτων. qui erant praeter Pothinum Theodotus Chius et Achillas Aegyptius. alii Pompeium recipere alii repellere suadebant; *Θεόδοτον δὲ Χῖον ἐπὶ μισθῷ ῥητορικῶν λόγων διδάσκαλον ἀνειλημμένον* dixisse tradit: *κράτιστον εἶναι μεταπεμψαμένους ἀνελεῖν τὸν ἄνδρα· καὶ γὰρ ἐκείνῳ* (Caesari) *χαριεῖσθαι . . .* (88) *ταῦτα κυρώσαντες . . .* *λιστα γεγονώς. ἐπετρόπευον δ' αὐτῷ τὴν μὲν στρατιὰν Ἀχιλλᾶς, τὰ δὲ χρήματα Ποθεινὸς εὐνοῦχος. οἳ βουλὴν προὐτίθεντο περὶ τοῦ Πομπηΐου. καὶ παρὼν ὁ Σάμιος Θεόδοτος ὁ ῥήτωρ, διδάσκαλος ὢν τοῦ παιδός . . . ἐνεδρεῦσαι καὶ κτεῖναι Πομπήιον ὡς χαριουμένους Καίσαρι . . κυρωθείσης τῆς γνώμης . . .*

eadem similibus et eisdem pronuntiant eodem ordine verbis, nisi quod errore Appianus Theodotum Samium fuisse dicit.

Plut. 79 App. II, 85 cum omnes, qui erant in nave, silentium agerent, Pompeius Septimium (App. errore *Σεμπρώνιον*) allocutus est: *»οὐ δή που σε« εἶπεν »ἐγὼ γεγονότα συστρατιώτην ἐμὸν ἀμφιγνοῶ;« καὶκεῖνος ἐπένευσε . .* *»ἆρά σε γιγνώσκω, συστρατιῶτα;« καὶ ὃς . . ἐπένευσεν . . .*

Septimius deinde primus aversum ferit Pompeium, deinde ceteri.

Plut. 80. App. ll. quae cum ex navibus Pompei cernerent comites dolore confecti effugerunt

κατὰ τάχος . . τοῦ δὲ Πομπηΐου τὴν μὲν κεφαλὴν ἀποτέμνουσι τὸ δὲ ἄλλο σῶμα condiderunt. *Καῖσαρ ἐλθὼν εἰς Αἴγυπτον . . τὸν μὲν προσφέροντα τὴν κεφαλὴν ὡς παλαμναῖον ἀπεστράφη.* *τάχιστα. 86: Πομπηΐου δὲ τὴν μὲν κεφαλὴν ἀποτέμνοντες . . τὸ δὲ λοιπὸν σῶμά τις ἔθαψεν . .* caput Pompei Caesari apportabant, *ὃ δὲ αὐτοὺς ἠμύνατο ἀξίως τῆς ἀθεμιστίας.*

Simillime igitur Plutarchus et Appianus narrant Pompei caedem Uterque dicit exercitum ad litus instructum fuisse et verba illa graeca a Pompeio pronuntiata[1]) dicunt *Σοφοκλέους ἰαμβεῖα.* Differt autem Plutarchus ab Appiano, cum accuratissime narrat et Pompei

1) Plut. Pomp. 78 fine: *ὅστις δὲ πρὸς τύραννον ἐμπορεύεται κείνου ὁτὶ δοῦλος, κἂν ἐλεύθερος ᾖ.* — App. b. c. II, 85: *ὅστις γὰρ ὡς τύραννον* etc. — Eadem verba praebet Dio 42, 4.

fugam et Corneliae terrorem, Cratippum autem philosophum Pompeium consolari conatum esse c. 74. 75. —

Id igitur ex hac ultima quoque parte licet conici, Plutarchum et Appianum fonte communi lingua graeca scripto usos esse.

In ceteris quoque Plutarchi vitis virorum Romanorum eandem saepius exstare cum Appiano similitudinem pauci doceant loci allati:

Plut. Brut. 31: φασὶ δὲ μόνους ἑκατὸν πεντήκοντα γενέσθαι τοὺς μὴ διαφυγόντας τὸ σωθῆναι. Ξάνθιοι μὲν οὖν διὰ πολλῶν χρόνων ὥσπερ εἱμαρμένην περίοδον διαφθορᾶς ἀποδιδόντες τὴν τῶν προγόνων ἀνενεώσαντο τῇ τόλμῃ τύχην· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι τὴν πόλιν ὁμοίως ἐπὶ τῶν Περσικῶν κατακαύσαντες ἑαυτοὺς διέφθειραν.

App. b. c. IV, 80: Βροῦτος . . εἶχε . . ἄνδρας οὐδὲ ἐς ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα πάντας. Ξάνθιοι μὲν δὴ τρίτον ὑπὸ σφῶν αὐτῶν ἀπώλλυντο, ἐλευθερίας οὕνεκα. καὶ γὰρ ἐπὶ Ἁρπάγου . . . σφᾶς αὐτὶ δουλοσύνης διέφθειραν . . . .

Patara urbs capitur nullo ab bonam Bruti clementiae famam repugnante. Incolae thesauros Bruto iubente congerunt et tradunt.

ὃς γε, Κασσίου Ῥοδίους . . ἀναγκάσαντος ἰδίᾳ μὲν ὧν ἐκέκτηντο χρυσὸν καὶ ἄργυρον εἰσενεγκεῖν ἅπαντας, δημοσίᾳ δὲ τὴν πόλιν . . ζημιώσαντος, αὐτὸς . . πραξάμενος ἄλλο δὲ οὐδὲν ἀδικήσας . . .

81: ἔκτεινε μὲν οὐδένα, . . χρυσὸν δὲ καὶ ἄργυρον ὅσον ἡ πόλις εἶχε συνενεγκών, ἐκέλευε καὶ τὸν ἰδιωτικὸν ἑκάστους ἐσφέρειν ὑπὸ ζημίαις . . οἷοις καὶ Κάσσιος ἐκήρυξεν ἐν Ῥόδῳ . . . . .

Plut. Crass. 16 App. b. c. II, 18 cum Crassus contra Parthos bellum esset iturus:

δημαρχῶν Ἀτήιος ἔμελλε πρὸς τὴν ἔξοδον, ἐναντιώσεσθαι . . . εἴ τις ἀνθρώποις οὐδὲν ἀδικοῦσιν . . πολεμήσων ἄπεισι . . Ateius ἀρὰς ἐπηρᾶτο δεινάς . .

οἱ δήμαρχοι προηγόρευον μὴ πολεμεῖν Παρθυαίοις, οὐδὲν ἀδικοῦσιν· οὐ πειθομένῳ δὲ, δημοσίας ἀρὰς ἐπηρῶντο.

Plut. Luc. 11: Mithridates ἐξέπεμψεν εἰς Βιθυνίαν τοὺς μὲν ἱππεῖς σχεδὸν ἅπαντας . . τῶν δὲ πεζῶν τοὺς ἀχρήστους . .

App. Mithr. 75: Mithridates τοὺς δ' ἵππους ἀχρείους οἱ τότε ἅπτας καὶ ἀσθενεῖς . . καὶ χωλεύοντας . . ἐς Βιθυνίαν περιέπεμπεν.

Λούκουλλος . . . περὶ τὸν Ῥυνδακὸν ποταμὸν καταλαβὼν . . . πολλῶν δ' . . . ἀποθανόντων ἑάλωσαν ἵπποι μὲν ἑξακισχίλιοι καὶ πλῆθος . . ὑποζυγίων, ἄνδρες δὲ μύριοι πεντακισχίλιοι.	*οἷς ὁ Λούκουλλος περῶσι τὸν Ῥύνδακον ἐπιπεσὼν ἔκτεινε πολλούς, καὶ αἰχμαλώτους ἔλαβεν ἄνδρας μὲν ἐς μυρίους καὶ πεντακισχιλίους, ἵππους δ' ἐς ἑξακισχιλίους, καὶ σκευοφόρα πολλά.*
12: περὶ τὸν Ἀχαιῶν λιμένα τρισκαίδεκα πεντήρεις . . εἷλε . .	*77: περὶ τὸν Ἀχαιῶν λιμένα τρισκαίδεκα ναῦς εἷλε . .*

deinde ceteros Mithridatis duces victos cepit.

15: γενομένης δ' ἱππομαχίας ἔφυγον οἱ Ῥωμαῖοι. Πομπώνιος δ' ἀνὴρ οὐκ ἄδοξος ἑάλω τετρωμένος . . πρὸς τὸν Μιθριδάτην ἀνήχθη . . πυθομένου δὲ τοῦ βασιλέως, εἰ σωθεὶς ὑπ' αὐτοῦ γενήσεται φίλος, »ἄν γε δή«, ἔφη, »Ῥωμαίοις διαλλαγῇς· εἰ δὲ μή, πολέμιος.«	*79: γενομένης δ' . . . ἱππομαχίας, ἡττόμενος* (L.) *. . . ὁ δὲ ἵππαρχος αὐτοῦ Πομπώνιος ἐς Μιθριδάτην τετρωμένος ἀνήχθη· καὶ πυθομένῳ βασιλεῖ, τίνα χάριν οἱ περισωθεὶς δύναιτο ἀποδοῦναι· »εἰ μέν«, ἔφη, »σὺ φίλος γένοιο Λουκούλλῳ, πάντων πολλοῦ ἀξίαν· εἰ δ' ἐχθρὸς εἶῃς, οὐδὲ βουλεύσομαι . . .*

non eum laesit Mithridates.

Eadem deinde dicunt de Olthaco (App. Olcaba), qui cum iam in eo esset, ut Lucullum interficeret, a tentorio propelleretur.

Eadem quoque narrant eisdem fere verbis de Sinope urbe capta et de somnio a Lucullo viso Plut. 23 App. 83, alii praeterea plurimi in vita Luculli loci exstant Appiani locis simillimi. Qua ex comparatione elucet, uno eodemque fonte et Plutarchum et Appianum usos esse.

Age nunc quisnam fuisse videatur scriptor ille graecus, quo Appianus et Plutarchus usi sint, videamus.

Sed priusquam ad ipsos auctores a Plutarcho citatos accuratius inspiciendos accedamus, breviter nobis describendum videtur, quae ex disputatione nostra ad fontem illum illustrandum argumenta et rationes deduci liceat. Ac de temporibus quidem, quae scriptor ille tractavit, iam supra diximus. Verisimillimum autem est eum Sullae bellum civile extremum aut quae id bellum subsequuntur res, ut loci ex vita Sertorii et Luculli et Pompei arcessiti demonstrare videntur, tradidisse et tempora usque ad bella

civilia peracta opere suo complexum esse[1]). Graece autem eum scripsisse locis Appiani et Plutarchi collatis nemo negabit. Ex eisdem locis apparet Asinii et Caesaris nomina et scripta ab auctore illo graeco citata esse.

Iam vero quisnam fuerit scriptor ille quaerendum est, et a multis quidem viris doctis Asinius fons communis Plutarchi et Appiani, ut supra vidimus, existimatur. At H. Peter censet Sallustium a Plutarcho et in vita Pompei et in aliis vitis expressum esse. Alios quoque proferri licet scriptores a Plutarcho citatos, Oppium Pomp. c. 10, Rutilium Rufum 37, Theophanem ib., Posidonium 42, Timagenem 49. Quare quid hi scripserint et quid de eis statuendum sit, primum videamus.

---

1) *Plut. Caes. 50.* De Pharnace dicitur: *αὐτὸν μὲν ἐξέβαλε τοῦ Πόντου φεύγοντα, τὴν δὲ στρατιὰν ἄρδην ἀνεῖλε. καὶ τῆς μάχης ταύτης τὴν ὀξύτητα καὶ τὸ τάχος ἀναγγέλλων εἰς Ῥώμην . . ἔγραψε . . ἦλθον, εἶδον, ἐνίκησα.* *App. II, 91: τρέπεταί τε τὸν Φαρνάκην καὶ πολλοὺς ἔκτεινε . . . . . ἐς δὲ Ῥώμην περὶ τῆσδε τῆς μάχης ἐπέστειλεν· ἐγὼ δὲ ἦλθον, εἶδον, ἐνίκησα.*

Inde Caesar Romam rediit, ubi militum suorum seditio ei restinguenda erat.

Longiusne progressus sit in rebus describendis auctor ille communis, ex nostra quidem disputatione non diiudices, Antonii autem et Bruti et Ciceronis vitis comparatis, quae quidem quaestio alio loco tractanda erit, diiudicari licebit. Elucere autem videtur ex loco quoque Caesaris vitae cum Appiani collato, quo de pugna apud Mundam a. 45 commissa dicitur:

Plut. Caes 56: Καῖσαρ ἐκθλιβομένους ὁρῶν τοὺς ἑαυτοῦ καὶ κακῶς ἀντέχοντας ἐβόα, διὰ τῶν ὅπλων καὶ τῶν τάξεων διαθέων . . . μόλις . . . διέφθειρε . . . ἀπιὼν δὲ μετὰ τὴν μάχην πρὸς τοὺς φίλους εἶπεν, ὡς πολλάκις μὲν ἀγωνίσαιντο περὶ νίκης, νῦν δὲ πρῶτον περὶ ψυχῆς. *App. II, 104: τοῦ Καίσαρος στρατοῦ τὸ δέος ἥπτετο, καὶ ὄκνος ἐπεγίγνετο τῷ φόβῳ, . . . τοὺς στρατιώτας ἐπιθέων παρεκάλει . . . μόλις ἐνίκησεν. ὅτε καὶ φασὶν αὐτὸν εἰπεῖν, ὅτι πολλάκις μὲν ἀγωνίσαιτο περὶ νίκης, νῦν δὲ καὶ περὶ ψυχῆς.*

cf. praeterea locum a Thoureto p. 345 ann. 1 citatum, quo in pugna Philippensi describenda ab Plutarcho et ab Appiano idem citatur auctor Augustus.

Plut. Ant. 22, 2: ὡς δὲ αὐτὸς ἐν τοῖς ὑπομνήμασι γέγραφε, τῶν φίλων τινὸς ὄναρ ἰδόντος ἀνεχώρησε πρὸ τῆς μάχης. *App. IV, 110 extr.: . . . τὸ στρατόπεδον ἐξέλιπον, ὃ κοινὸν ἦν Ἀντωνίῳ τε καὶ Καίσαρι, Καίσαρος αὐτοῦ δι' ἐνύπνιον ἔνδον οὐκ ὄντος, ἀλλὰ φυλαξαμένου τὴν ἡμέραν, ὡς αὐτὸς ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν ἔγραψεν.*

Atque de Sallustio supra disputatum est. Id unum certe ad Peteri sententiam reprobandam nobis addere licet, quod scriptorem illum graeca usum esse lingua nobis persuasum est. Oppio deinde Thouretus in extrema disputatione in prima Caesaris vitae parte conscribenda Plutarchum usum esse suspicatur, nec vero cuiquam in mentem venit eum fontem illum communem fuisse contendere [1]), quem ne constat quidem de Caesarem scripsisse. Atque etiam Rutilium Rufum [2]), qui graece scripsit historiam populi romani, a Plutarcho non expressum esse ipsa Plutarchi verba docent c. 37: *Θεοφάνης δὲ καὶ Ῥουτιλίου λόγον εὑρεθῆναί φησι παροξυντικὸν ἐπὶ τὴν ἀναίρεσιν τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ῥωμαίων. Ὃ καλῶς εἰκάζουσιν οἱ πλεῖστοι κακοήθευμα τοῦ Θεοφάνους εἶναι, τάχα μὲν οὐδὲν αὐτῷ τὸν Ῥουτίλιον ἐοικότα μισοῦντος, εἰκὸς δὲ καὶ διὰ Πομπήϊον, οὗ τὸν πατέρα παμπόνηρον ἀπέδειξεν ὁ Ῥουτίλιος ἐν ταῖς ἱστορίαις.* Theophanes igitur de Rutilio dicit, de ipso autem Theophane iudicium a compluribus (*οἱ πλεῖστοι*) prolatum Plutarcho ante oculos versabatur; neque ipse igitur Rutilius neque Theophanes, sed auctor. qui novit Theophanem, haec praebuit Plutarcho. Neque de temporibus, de quibus disputatur, Rutilius scripsit, quem, cum a. 134 tribunus militum esset, usque ad extremum bellum Sullanum, non ad bellum inter Pompeium et Caesarem gestum vixisse aut in hoc bello describendo summam senectutem peregisse verisimile est. Sed Theophanem, qui aequalis fuit Caesaris et amicissimus Pompei, ut traditum habemus de bello Mithridatico a Pompeio gesto scripsisse, ita de bello civili quidquam commentatum esse nihil scriptum videmus.

Posidonius deinde citatur c. 42 his verbis: *ἐν δὲ Ῥόδῳ γενόμενος πάντων μὲν ἠκροάσατο τῶν σοφιστῶν καὶ δωρεὰν ἑκάστῳ τάλαντον ἔδωκε· Ποσειδώνιος δὲ καὶ τὴν ἀκρόασιν ἀνέγραψεν, ἣν ἔσχεν ἐπ' αὐτοῦ πρὸς Ἑρμαγόραν . . .* — De quo

1) Ipsa Plutarchi verba c. 11. talem sententiam refellunt: *ἀλλ' Ὀππίῳ μέν, ὅταν περὶ τῶν Καίσαρος πολεμίων ἢ φίλων διαλέγηται, σφόδρα δεῖ πιστεύειν μετὰ εὐλαβείας.* — Porro citatur Oppius a Plut. Caes. 17: *ἐν ἐκείνῃ δὲ τῇ στρατείᾳ προσεξήσκησεν ἱππαζόμενος τὰς ἐπιστολὰς ὑπαγορεύειν καὶ δυσὶν ὁμοῦ γράφουσιν ἐξαρκεῖν, ὡς δέ Ὀππιός φησι, καὶ πλείοσι.* — Totam eum Caesaris vitam tractasse putat Teuffelius, partem vitae Thouretus.

2) Is est, qui a. 92 repetundarum accusatus patriam reliquit et Smyrnae habitabat, Posidonii amicissimus, qui in libro suo, qui inscribitur *τὰ μετὰ Πολύβιον*, Rutilii opus de sui temporis viris et rebus gestis ante oculos habebat.

scriptore Suidas tradidit: *ἔγραψεν ἱστορίαν τῶν μετὰ Πολύβιον ἐν βιβλίοις νβ, ἕως τοῦ πολέμου τοῦ Κυρηναϊκοῦ καὶ Πτολεμαίου.* Quorum verborum sententiam obscuram C. Müller illustraturus Suidam dedisse conicit *ἕως Ἀπίωνος τοῦ Κυρηναϊκοῦ*; nec vero quidquam probabile de tempore, quousque scripserit Posidonius, ex his verbis consequitur. A. Schaefer quidem dicit: von seinen *ἱστορίαι* führt Athen. IV. p. 168d das 49. Buch an. Sie reichten wenigstens bis zum J. 668/86 und enthielten viel länder- und völkerbeschreibung. Locum autem citat Strabonis XI p. 491, e quo luculentissime apparet de Pompeio Posidonium plura scripsisse: *προστίθει δὲ τούτοις, ὅτι καὶ τὴν ἱστορίαν συνέγραψε* (Posid.) *τὴν περὶ αὐτόν* (Pomp.). Multa certe eum de Pompeio scripsisse, multasque res gloriose ab eo gestas commemorasse, magna Pompei admiratio demonstrat, quae elucet ex verbis a Strabone traditis, quibus Pompeium Posidonius abeuntem valere iubet: *αἰὲν ἀριστεύειν καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων.* Sed quia Posidonium circa annum 134 a. Chr. natum et circa a. 50 mortuum esse constat, in historiis suis non bellum civile sed quae id bellum antecesserunt tempora eum descripsisse apparet.

De Timagene [1]) autem recte Peterus p. 115haec monet: er war ein homo acidae linguae et qui nimis liber erat (Senec. controv. X, 22) mit einer aemula lingua (Horat. ep. I, 19, 15) und felicitati urbis inimicus (Seneca ep. 91), also ein gallsüchtiger, böswilliger Kritiker, dem es Vergnügen machte, an den Dingen und Personen überall die schlechten Seiten hervorzukehren. Recht warm zu werden für seinen Helden, lag demnach kaum in dem Charakter des Timagenes und desshalb wäre er, auch wenn er damals noch vorhanden gewesen wäre, für Plutarch als Hauptquelle kaum brauchbar gewesen. Dubium autem est, utrum de bello civili scripserit necne. Fragmenta enim, quae ad hoc bellum pertineant, desunt, neque ullum repperi argumentum, e quo conici liceat eum in his temporibus describendis operam consumpsisse. Adde quod Seneca de ira III, 23 tradidit: postea Timagenes in contubernio Pollionis

1) c. 49 *Τιμαγένης δὲ καὶ ἄλλως τὸν Πτολεμαῖον οὐκ οὔσης ἀνάγκης ἀπελθεῖν φησι, καὶ καταλιπεῖν Αἴγυπτον ὑπὸ Θεοφάνους πεισθέντα πράττοντος Πομπηΐῳ χρηματισμοὺς καὶ στρατηγίας καινῆς ὑπόθεσιν. ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐχ οὕτως ἡ Θεοφάνους μοχθηρία πιθανόν, ὡς ἄπιστον ἡ Πομπηΐου ποιεῖ φύσις, οὐκ ἔχουσα κακόηθες οὐδ' ἀνελεύθερον οὕτω τὸ φιλότιμον.*

Asinii consenuit .. historias postea quas scripserat recitavit [et combussit] et libros Caesaris acta continentes in ignem imposuit. Quo loco de libris dicitur, quos de Caesare scripsit Augusto. Alexandri Magni eum historiam scripsisse et de Gallorum origine fusius eum disputavisse loci demonstrant Curtii Rufi, qui usus est Timagene, et Ammiani Marcellini a Schaefero citati.

Removeamus igitur Timagenem et Asinium Pollionem repetamus, quem fontem communem Plutarchi et Appiani non fuisse et supra demonstratum est et ex eis, quae addituri sumus, clarius elucebit. Initio quidem operis, ut brevi summam afferamus, vidimus bellum civile usque ad proelium Philippense ab Asinio Pollione descriptum esse. Eundem saepius Plutarchus laudavit, ut Pomp. c. 72: *στρατιώτας δὲ μόνους ἑξακισχιλίους πεσεῖν φησιν Ἀσίνιος Πολλίων, μεμαχημένος ἐκείνην τὴν μάχην.* In eis autem, quae de bello civili tradiderunt, maxima est, ut supra vidimus, Plutarchi et Appiani similitudo. Transitum quidem trans Rubiconem et pugnam Pharsalicam optime describunt. Aderat autem Pollio et transitui illi et pugnae Pharsalicae. Vide praeterea Plut. Caes. 32: *πολλὰ δὲ καὶ τῶν φίλων τοῖς παροῦσιν, ὧν ἦν καὶ Πολλίων Ἀσίνιος, συνδιηπόρησεν* . . eod. loco (46) verba pronuntiantur Caesaris, quibus additur: *ταῦτά φησι Πολλίων Ἀσίνιος τὰ ῥήματα Ῥωμαϊστὶ μὲν ἀναφθέγξασθαι τὸν Καίσαρα παρὰ τὸν τότε καιρόν, Ἑλληνιστὶ δ' ὑπ' αὐτοῦ γεγράφθαι.*

Fontem autem eum non fuisse Plutarchi et Appiani ex loco supra citato apparet, quo uterque falsa tradidit de recensu a Caesare acto, quem Asinium aequalem Caesaris et amicum melius novisse constat. Locus deinde tractatus est, quo Plutarchum ne nosse quidem Asinii historias Thouretus demonstravit. Graeca autem lingua auctorem illum communem usum esse ex maxima Plutarchi et Appiani verborum concordia elucet. Gravissimum denique conferas locos Plutarchi et Appiani, quibus testis citatur Asinius, argumentum.

Plut. 72: *στρατιώτας δὲ μόνους ἑξακισχιλίους πεσεῖν φησιν Ἀσίνιος Πολλίων, μεμαχημένος ἐκείνην τὴν μάχην μετὰ Καίσαρος.*

App. II, 82: *Ἀσίνιος δὲ Πολλίων, ὑπὸ Καίσαρι τῆς μάχης ἐκείνης στρατηγῶν, ἑξακισχιλίους ἀναγράφει νεκροὺς εὑρεθῆναι τῶν Πομπηΐου.*

Quibus ex locis elucet ipsum Asinium Pollionem in manibus tenuisse nec Plutarchum neque Appianum, sed auctorem, qui Pol-

lionis libris usus detrimentum tradidit Pompei exercitus ex Pollione, quem citat, cognitum. Nec quisquam negabit suo iure Thouretum legem proferre: »si unus idemque testis a duobus scriptoribus uno eodemque loco profertur, neuter ipsum inspexit, sed utriusque fons testimonium illud habuit« p. 333 sq.[1]). Ne Caesaris ipsius quidem libris usos esse Plutarchum aut Appianum aut utrumque elucet ex locis, quibus eadem citantur eodem ordine et a Plutarcho et ab Appiano verba Caesaris[2]):

Plut. Caes. 22: περὶ δὲ τῆς πρὸς τούτους γενομένης μάχης ὁ μὲν Καῖσαρ ἐν ταῖς ἐφημερίσι γέγραφεν . . .	*App. Celt. c. 18: ὁ δὲ Καῖσαρ ἐν ταῖς ἰδίαις ἀναγραφαῖς τῶν ἐφημέρων ἔργων φησί . .*
eadem dicunt.	
ib. c. 44: Καῖσαρ δὲ καὶ περὶ τοῦτο διαμαρτεῖν φησίν . .	*App. b. c. II, 79: ὁ δὲ Καῖσαρ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς καταμέμφεται.*

Quae verba deprompta videntur ex fonte, qui ex Caesaris scriptis defluxit. Usus autem est Caesaris libris Asinius Pollio secundum Sueton. div. Iul. c. 56. Nec vero ab ipso Asinio Pollione sed ex libris auctoris, qui et Pollione et Caesare usus esse videtur, Plutarchus et Appianus verba deprompserunt.

Quae de Caesare diximus austore et ad Asinium Pollionem quadrant et ad Tanusium quoque referenda sunt, ut loci docent:

Plut. Caes. 22: Ταννούσιος δὲ λέγει Κάτωνα . . ἀποφήνασθαι γνώμην ὡς ἐκδοτέον ἐστὶ τὸν Καίσαρα τοῖς βαρβάροις . .	*App. de reb. Gall. fr. 18: Κάτωνά τε ἐν Ῥώμῃ, τῶν τις συγγραφέων φησὶ, γνώμην ἐνενεγκεῖν, ἐκδοῦναι τοῖς βαρβάροις τὸν Καίσαρα.*

1) Ad Asinium quoque referenda videntur verba c. 70, qua de pugna Pharsalica dicitur: *ὀλίγοι δὲ Ῥωμαίων οἱ βέλτιστοι καί τινες Ἑλλήνων παρόντες ἔξω τῆς μάχης, ὡς ἐγγὺς ἦν τὸ δεινόν, ἐλογίζοντο* . . inter quos ipse quoque Pollio fuisse videtur.

2) Quam sententiam probat Hannak, Appianus u. a. Quellen, cum de fontibus dicit, quibus Appianus in bellis Gallicis describendis usus sit, p. 131: »Es erscheint somit wahrscheinlich, dass er aus zweiter Hand schöpft, aus einem Schriftsteller, der Caesars Werke verarbeitet hatte und dem wohl auch Plutarch folgt«. Eandem legem Peterus in vita Caesaris tractanda secutus p. 120 sqq. Plutarchum nec Caesare nec Tanusio Gemino usum esse locis a nobis quoque supra citatis demonstravit.

Iam de fonte illo graeco Plutarcho et Appiano communi dicere possumus, in quo et Caesaris et Tanusii et Asinii Pollionis erant citata nomina et verba, et ex quo Theophanis quoque et Posidonii et Timagenis narrationes cognoverit Plutarchus.

Qui fontes primarii omnes confluunt quasi in unum receptaculum in Strabonis *ἱστορικὰ ὑπομνήματα*, quibus continuationem dedit Strabo Polybii historiarum. Strabo quidem fontes, quibus usus est, citare solebat[1]).

Videamus igitur, utrum omni ex parte Strabo ut fons communis probatus sit, necne. Graeca certe lingua scripsit historias usque ad annum fere 38 a. Chr. n. (fortasse usque ad mortem Antonii et Cleopatrae), quantum ex Iosepho quidem, qui saepissime Strabonem auctorem citat, intellegi licet. Ex ipso igitur Strabone nomina illa auctorum supra laudatorum Plutarchus descripsit, ab ipso et Plutarchus et Appianus de rebus geographicis edocti sunt, in quibus ennarandis saepius longiores sunt[2]). Nec

---

1) Strabo XIII, 617: *ὁ συγγραφεὺς Θεοφάνης. οὗτος . . Πομπηΐῳ τῷ Μάγνῳ κατέστη φίλος. μάλιστα διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτήν, καὶ πάσας συγκατώρθωσεν αὐτῷ τὰς πράξεις*; descripsit autem bella civilia ab anno 60 profectus.

Strabo XI, 492: *φασὶ γοῦν ἐν Ῥόδῳ γενόμενον τὸν Πομπήιον ... παρατυχεῖν διαλεγομένῳ τῷ Ποσειδωνίῳ, ἀπιόντα δ' ἐρέσθαι, εἴ τι προστάττει· τὸν δ' εἰπεῖν· αἰεὶν ἀριστεύειν, καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων. προστίθει δὲ τούτοις, ὅτι καὶ τὴν ἱστορίαν συνέγραψε τὴν περὶ αὐτόν.*

Strabo XI, 515: *εἰρηκότες δὲ πολλὰ περὶ τῶν Παρθικῶν νομίμων ἐν τῇ ἕκτῃ τῶν Ἱστορικῶν ὑπομνημάτων βίβλῳ, δευτέρᾳ δὲ τῶν μετὰ Πολύβιον παρειλείψομεν ..... τῶν Παρθυαίων συνέδριόν φησι Ποσειδώνιος εἶναι διττόν· ...·*

Strabo IV, 188 . . *ὡς εἴρηκε Τιμαγένης*

XV, 71 *μῦθος δὲ καὶ τὸ ὑπὸ Τιμαγένους λεχθέν.*

Timagene Strabonem usum esse Iosephus docet: Ant. Iud. XIII 11, 3: (de Aristobulo dicit) *φύσει δ' ἐπιεικεῖ ἐκέχρητο ... ὡς μαρτυρεῖ τοῦτο καὶ Στράβων ἐκ τοῦ Τιμαγένους ὀνόματος οὕτως .....*

Et Asinio Pollione, ut fonte optimo, Strabonem usum esse et verisimillimum est et ex Ioseph. ant. Iud. XIV, 8, 3, quod ad bellum quidem Alexandrinum attinet, apparet. Haec enim Iosephus dicit: *μαρτυρεῖ δέ μοι τῷ λόγῳ Στράβων ὁ Καππάδοξ λέγων ἐξ Ἀσινίου ὀνόματος οὕτως· ....*

2) Appianus cum in rebus geographicis tractandis neglegenter versetur et in magnos incidat errores, ut Iber. c. 6 Iberum in mare Atlanticum effluere docet, Iber. 7. 17. 3 quibus locis Saguntum inter Iberum et Pyrenaeum saltum situm esse dicit, aliis locis, in bello civili saepius geographicas dat descriptiones, quas quamvis neglegenter relatas de rebus geographicis

a\'sonum est a Strabonis ratione, quod, cum Caesaris verba in campis Pharsaliis edita referret, addidit *ταῦτά φησι Πολλίων Ἀσίννιος τὰ ῥήματα Ῥωμαϊστὶ μὲν ἀναφθέγξασθαι τὸν Καίσαρα παρὰ τὸν τότε καιρόν, Ἑλληνιστὶ δ' ὑπ' ἐμοῦ γέγραπται.*

Ipse autem citatur Strabo a Plutarcho:

Caes. 63 *Στράβων δὲ ὁ φιλόσοφος ἱστορεῖ...* sequuntur prodigia.

Lucull. 28 *Στράβων ... φιλόσοφος ἐν τοῖς ἱστορικοῖς ὑπομνήμασιν αὐτοὺς λέγει τοὺς Ῥωμαίους αἰσχύνεσθαι καὶ καταγελᾶν ἑαυτῶν ἐπ' ἀνδράποδα τοιαῦτα δεηθέντας ὅπλων.*

Sulla 26 *Σύλλᾳ δὲ διατρίβοντι περὶ τὰς Ἀθήνας ἄλγημα ναρκῶδες μετὰ βάρους εἰς τοὺς πόδας ἐνέπεσεν, ὃ φησιν ὁ Στράβων ποδάργας ψελισμὸν εἶναι.*

Iam quidnam ex reliquiis librorum historicorum Strabonis minimis ad sententiam nostram comprobandam eradere possimus, videamus.

Conferas igitur:

Plut. Anton. 36: *ὡς Ἀντίγονον τὸν Ἰουδαῖον, ὃν καὶ προαγὼν ἐπελέκισεν, οὐδενὸς πρότερον ἑτέρου βασιλέως οὕτω κολασθέντος.*	*Strabo fr. XV*: *Αντώνιος μὲν Ἀντίγονον τὸν Ἰουδαῖον ἀχθέντα εἰς Ἀντιόχειαν πελεκίζει· καὶ ἔδοξε μὲν οὗτος πρῶτος Ῥωμαίων βασιλέα πελεκίσαι.*
App. Mithr. 23: *Mithr. τὸν .. παῖδα .. σὺν χρήμασι πολλοῖς ὑπὸ τῆς μάμμης Κλεοπάτρας .. ἐν Κῷ καταλελειμμένον, παραλαβών ..*	*Strabo fr. V*: *πέμψας δὲ Μιθριδάτης εἰς Κῶ ἔλαβε τὰ χρήματα, ἅπερ ἔθετο ἐκεῖ Κλεοπάτρα ἡ βασίλισσα ..*
Plut. Dem. 4: *ἐδόκει .. πεδίον ἐφιὼν ὁ Ἀντίγονος ψήγμασι χρυσίου κατασπείρειν ... Μιθριδάτης εἰς Πόντον Εὔξ. οἴχεται ...*	*App. Mithr. 9*: *καὶ ὁ Ἀντίγονος ἐνύπνιον ἔδοξε πεδίον σπεῖραι χρυσίῳ καὶ τὸ χρυσίον ἐκθερίσαντα Μιθριδάτην ἐς τὸν Πόντον οἴχεσθαι.*

male edoctus non dedisset, nisi fonte illo optimo usus esset. — Quas descriptiones geographicas ex Theophane saepe Strabonem deprompsisse elucere videtur ex locis: XI, 493: de Tanaidis fontibus sententiae dicuntur virorum doctorum et additur: *τούτοις δὲ ὁμοδοξεῖ καὶ Θεοφάνης ὁ Μιτιληναῖος.* XI, 503 *Θεοφάνης μὲν οὖν, ὁ συστρατεύσας τῷ Πομπηΐῳ, καὶ γενόμενος ἐν τοῖς Ἀλβανοῖς, μεταξὺ τῶν Ἀμαζόνων καὶ τῶν Ἀλβανῶν φησὶ Γήλας οἰκεῖν καὶ Λήγας Σκίθας ...*

Plane assentior Müllero, qui Tertullian. de anima c. 46: »Mithridatem quoque ex somnio Ponti potitum e Strabone cognosco« laudans docet: »Sicuti Appianus, eodem modo Strabo de bello Mithridatico expositurus de initiis regni Pontici et progressu pauca praemisisse videtur«.

Ex geographicis autem libris plures locos cum utroque aut cum alterutro comparandos afferri licet.

Plut. P. 28 τὴν δὲ Σολίων . . ἵδρυσε πολλοὺς ἐν αὐτῇ· τοῖς δὲ πολλοῖς οἰκητήριον ἔδωκε Δύμην τὴν Ἀχαΐδα χηρεύουσαν ἀνδρῶν.

App. M. 96. 115 τοὺς δέ τινας καὶ ἐς Δύμην τῆς Ἀχαΐας . . Κιλικίαν, ἐν ᾗ δὴ καὶ μάλιστα τοὺς λῃστὰς συνῴκιζε, καὶ ἡ πόλις ἡ πάλαι Σόλοι νῦν Πομπηιούπολίς ἐστιν.

Strabo XIV 665 piratas collocavit *εἰς Σόλους, ἣν ἐκεῖνος Πομπηϊούπολιν ὠνόμασε τοὺς δ' εἰς Δύμην λειπανδρήσασαν.*

Et a Strabone et ab Plutarcho et ab Appiano memorantur urbes Soli et Dyme; addunt primus et tertius auctor nomen Solorum mutatum esse in Pompeiopolin, primus et secundus Dymen viris orbam fuisse tradunt. Tres inter se igitur videmus consentire et alterum cum altero. Porro conferas:

Plut. 29 δευτέρα γάρ τις ἦν αὕτη (Creta) *τῶν πειρατηρίων πηγὴ μετὰ τὴν ἐν Κιλικίᾳ.*

Strabo X, 477 μετὰ γὰρ τοὺς Τυρρηνούς, οἳ μάλιστα ἐδήωσαν τὴν καθ' ἡμᾶς θάλατταν, οὗτοί εἰσιν οἱ διαδεξάμενοι τὰ λῃστήρια.

Plut. 33 Pompeius a Tigrane postulat *ἑξακισχίλια τάλαντα . . .* Tigranes *ἐπηγγείλατο στρατιώτῃ μὲν ἡμιμναῖον ἀργυρίου δώσειν, ἑκατοντάρχῃ δὲ μνᾶς δέκα, χιλιάρχῳ δὲ τάλαντον.*

App. M. 104 καὶ ἐδίδου Πομπηΐῳ . . τάλαντα ἑξακισχίλια, τῇ στρατιᾷ δὲ δραχμὰς πεντήκοντα ἑκάστῳ καὶ λοχαγῷ χιλίας, καὶ χιλιάρχῳ μυρίας.

Strabo XI, 530 Πομπηΐου Τιγράνῃ τῷ πατρὶ . . τάλαντα ἐπιγράψαντος ἑξακισχίλια ἀργυρίου, διένειμεν αὐτίκα ταῖς δυνάμεσι τῶν Ῥωμαίων, στρατιώτῃ μὲν κατ' ἄνδρα πεντήκοντα δραχμὰς καὶ ἑκατὸν [1]) *ἑκατοντάρχῃ δὲ χιλίας, ἐπάρχῳ δὲ καὶ χιλιάρχῳ τάλαντον.* conferas:

---

1) *καὶ ἑκατόν* oblinendum est ex *ἑκατοντάρχῃ* ortum, *καὶ* additum est, ut coniungantur verba.

	Plut.	Strabo.	App.
mil. *ἡμιμναῖον*, i. e.	50 *δρ.*	50 *δρ.*	50 *δρ.*
dux 10 *μνᾶς*, i. e.	1000 *δρ.*	1000 *δρ.*	1000 *δρ.*
chil. 1 *τάλαντον*		1 *τάλαντον*	10,000 *δρ.*

Itaque cum Plutarchus et Strabo Pompeium sex milia talentorum a Tigrane postulasse (Appianus simpliciter *ἐδίδου*) tradiderint et voces praebeant *ἑκατοντάρχῃ* (App. *λοχαγῷ*) et *τάλαντον* (App. *μυρίας* sc. *δραχμάς*), Appianus et Strabo simillime prodiderunt:

τῇ στρατιᾷ δὲ δραχμὰς πεντήκοντα ἑκάστῳ (App.).

στρατιώτῃ μὲν κατ' ἄνδρα πεντήκοντα δραχμάς (Strabo).

Iidem nummorum referunt duci a Tigrane solutas esse *χιλίας δραχμάς* (Plut. *ἡμιμναῖον*).

Plutarchus igitur et Appianus non eam habent hoc loco quam uterque cum Strabone similitudinem.

Plut. 32: ex monte fugisse dicit, quem Pompeius occupavit, ad Euphratem Mithridatem, inde, cum circumsessus et victus esset, in Colchida et in Bosporum fugit.

Strabo XII, 555: postremum Mithridates huc fugit, *ἐπιόντος Πομπηΐου καὶ . . εὔυδρον ὄρος καταλαβόμενος. πλησίον δ' ἦν καὶ ὁ Εὐφράτης . . διέτριψέ τε τέως, ἕως πολιορκούμενος ἠναγκάσθη φυγεῖν διὰ τῶν ὀρῶν εἰς Κολχίδα, κἀκεῖθεν εἰς Βόσπορον.*

De oppido quoque dicit a Pompeio in Armenia condito, quod Dio 36, 50 et Appianus 105 commemorant, Strabo XII, 555: *Πομπήιος δὲ περὶ τὸν τόπον τοῦτον πόλιν ἔκτισεν ἐν τῇ αὐτῇ μικρᾷ Ἀρμενίᾳ Νικόπολιν . . .*

Simillime quoque de Albanis dicunt:

Plut. 35: πολεμίους κατέλαβε ἑξακισμυρίους πεζοὺς καὶ δισχιλίους ἱππεῖς ἐπὶ μυρίοις . . ὡπλισμένους δὲ φαύλως καὶ δέρμασι θηρίων τοὺς πολλούς.

Strabo XI, 502: ὁπλίζουσι ἐξ μυριάδας ἀνδρῶν, ἱππέας δὲ δισμυρίους καὶ δισχιλίους, ὅσοις πρὸς Πομπήιον ἐκινδύνευσαν. ἀκοντισταὶ δέ εἰσι καὶ τοξόται, θώρακας ἔχοντες καὶ θυρεούς, περίκρανα δὲ θήρεια.

De loco, quem tradidit Stratonice, Strabo dicit:

XII, 556 τὸ Καινὸν χωρίον, ἐνταῦθα μὲν ἦν τῷ Μιθριδάτῃ τὰ τιμιώτατα τῶν κειμηλίων, ἃ νῦν ἐν τῷ Καπιτωλίῳ κεῖται,

Πομπηΐου ἀναθέντος, et idem nomen ei dedit, quod Plut. c. 37: *ἐν δὲ τῷ Καινῷ χωρίῳ.*

Appianus nomen non citat.

Adde quod et Appianus 102 et Strabo XI, 496 narrant Mithridatem fugientem per fines profectum esse Heniochorum et Achaeorum, de quorum origine et sorte dicit Appianus.

Porro conferas:

Plut. Sulla 26: Sulla: *ἐξεῖλεν ἑαυτῷ τὴν Ἀπελλικῶνος τοῦ Τηΐου βιβλιοθήκην, ἐν ᾗ τὰ πλεῖστα τῶν Ἀριστοτέλους καὶ Θεοφράστου βιβλίων ἦν, οὔπω τότε σαφῶς γνωριζόμενα τοῖς πολλοῖς. λέγεται δὲ κομισθείσης αὐτῆς εἰς Ῥώμην Τυραννίωνα τὸν γραμματικὸν ἐνσκευάσασθαι τὰ πολλὰ . . οἱ δὲ πρεσβύτεροι Περιπατητικοὶ φαίνονται μὲν καθ' ἑαυτοὺς γενόμενοι χαρίεντες καὶ φιλολόγοι, τῶν δὲ Ἀριστοτέλους καὶ Θεοφράστου γραμμάτων οὔτε πολλοῖς οὔτε ἀκριβῶς ἐντετυχηκότες διὰ τὸ τὸν Νηλέως τοῦ Σκηψίου κλῆρον, ᾧ τὰ βιβλία κατέλιπε Θεόφραστος, εἰς ἀφιλοτίμους καὶ ἰδιώτας ἀνθρώπους περιγενέσθαι.*

Strabo XIII, 609 in medio capite: *. . ἀπέδοντο . . Ἀπελλίκοντι τῷ Τηΐῳ . . τά τε Ἀριστοτέλους καὶ τὰ Θεοφράστου βιβλία . . . . συνέβη δὲ τοῖς ἐκ τῶν περιπάτων, τοῖς μὲν πάλαι . . ὅλως οὐκ ἔχουσι τὰ βιβλία πλὴν ὀλίγων . . . μηδὲν ἔχειν φιλοσοφεῖν πραγματικῶς . . . Σύλλας εἶλε τὴν Ἀπελλικῶντος βιβλιοθήκην . . . . δεῦρο δὲ κομισθεῖσαν Τυραννίων τε ὁ γραμματικὸς διεχειρίσατο . . .* 609 initio: *Θεόφραστος δὲ Νηλεῖ παρέδωκεν. ὁ δὲ εἰς Σκῆψιν κομίσας . . παρέδωκεν ἰδιώταις ἀνθρώποις.*

Locum deinde Sertorii vitae c. 9 citemus:

ἐνταῦθα (ad Tingis) *τὸν Ἀνταῖον οἱ Λίβυες ἱστοροῦσι κεῖσθαι καὶ τὸν τάφον αὐτοῦ Σερτώριος διέσκαψε τοῖς βαρβάροις ἀπιστῶν διὰ μέγεθος· ἐντυχὼν δὲ τῷ σώματι πηχῶν ἑξήκοντα μῆκος, ὡς φασι, κατεπλάγη καὶ σφάγιον ἐντεμὼν συνέχωσε τὸ μνῆμα καὶ τὴν περὶ αὐτὸ τιμήν τε καὶ φήμην συνηύξησε.*

Quem locum B. Niese mus. rhen 38, p. 601 contulit cum Strabonis geogr. libr. XVII, 829: *καὶ Ταυύσιος*[1]) *δὲ ὁ τῶν Ῥωμαίων συγγραφεὺς οὐκ ἀπέχεται τῆς τερατολογίας τῆς περὶ τὴν Μαυρου-*

1) a Niese ex cod. Vat. reparatum.

σίων· πρὸς γὰρ τῇ Λυγγὶ Ἀνταίου μνῆμα ἱστορεῖ καὶ σκελετὸν πηχῶν ἑξήκοντα, ὃν Σερτώριον γυμνῶσαι καὶ πάλιν ἐπιβαλεῖν γῆν.

Suam autem addit Niese de Plutarchi et Strabonis locis similibus sententiam p. 602: es sind der Geographie eine ganze Reihe von Schriftstellern mit den plutarchischen Biographien der späteren Römer gemeinsam. Es sind meist Historiker, dieselben, die dem Strabo das Material für seine *ἱστορικὰ ὑπομνήματα* geliefert hatten. Dass dieselben Autoren in Plutarch's Biographien wiederkehren, erklärt sich daraus und ist mit ein Beweis dafür, dass in diesen Biographien Strabos Geschichtswerk hauptsächlich benutzt ist. Diesem wird daher Plutarch im Sertorius jene Notiz über das Grab des Antaeus verdanken.

Strabone igitur, fonte graeco, usi videntur esse Plutarchus et Appianus; inde magna utriusque et sententiarum et verborum similitudo et concordia orta est. Nec solum in Pompei et Caesaris vita Strabonem adhibuisse videtur Plutarchus, sed in aliis quoque vitis, quarum summam cum Pompei vita similitudinem videmus.

VITA.

Natus sum Carolus Emilius Guilelmus Cuonradus Vogel die XI m. Iun. a. h. s. LIX Wilinaburgae, ex familia evangelica, patre Eduardo, matre Maria, e gente Voelcker, quam ante hos sex annos morte dira mihi ereptam valde lugeo.

Postquam scholam elementariam per quattuor annos frequentavi, gymnasii Wilinaburgensis discipulus per octo annos et quinque menses fui. Mense Octobri a. LXXVII civibus adscriptus almae matris Philippinae per quattuor annos — uno semestri interposito, quo universitatem Berolinensem adii — scholas frequentavi philologicas et historicas, seminariorum quoque historicorum et philologici sodalis per hoc totum tempus fui. Mense Februario a. h. s. LXXXIII examine pro facultate docendi absoluto stipendia feci et annum egi tirocinii in gymnasio Wilinaburgensi.

Quattuor abhinc annos magistri fungor munere in gymnasio Bremerhavensi.

Viris illustrissimis, Niese, Varrentrapp, Schmidt, Caesar, quorum exercitationibus interfui, maximas ago gratias, quod magna semper me benevolentia in studiis meis consilio adiuverunt; omnibus denique praeceptoribus, quibus usus sum, gratiam refero:

Bergmann, Birt, Bormann, Caesar, Cohen, L. G. Droysen, Hübner, Kiepert, Mommsen, Niese, Rein, L. Schmidt, Vahlen, Varrentrapp.